

Београдски универзитет
Филозофски факултет

Дипломски рад

тема: **Обликовање стереотипа и представа о Србима у руској
књижевности деветнаестог и двадесетог века**

Ментор: **Проф. др Алексеј Тимофејев** Аутор: **Александар Лукић ИС14/119**

август 2020

Предговор:

„Нас и Руса триста милиона!“ Вишевековно пријатељство, историјка повезаност, словенска крв, а у центру заједништва издиже се православље као нераскидива нит између ова два народа. Србија, притешњена између два царства, са једне стране Турског, са друге Аустријског, је могла да сања о слободи, ако не на својој земљи, онда бар негде тамо, на истоку у Русији, где живе словенска браћа, иста по крви, по вери, слободна браћа, која су увек спремна да помогну.

Кроз векове нас греје жеља да је Русија ту увек за нас, вечити савезник и пријатељ, који некада и занемарујући своје интересе трчи у помоћ „браћи Србима“. А да ли је то историјска стварност? Да ли историја као наука тражи рационалнији приступ? Да ли је жеља довољна да се занемари читав историјски ток који свакако није увек ишао праволинијски? „Српско-руски односи, како прошли, тако и савремени, увек су, као уосталом и данас привлачили изузетну пажњу савременика и увек су, макар када је реч о српском друштву, чинили важну саставницу и представљали важан чинилац приликом доношења битних, пре свега политичких одлука.“¹ Сведоци смо да са деведесетим годинама и падом комунизма на овим просторима, преовладава неко ново тумачење историјских догађаја и односа, обојено националистичким бојама, где се поново истакла та жеља у постојање сабрата оличеног у „мајци Русији!“ „Савремена тумачења српско-руских односа неретко су оптерећена митовима, површним, једностраним и искључивим, идеологијом обојеним тумачењима.“²

Савремена слика Русије у српском друштву је двојака. Од братске земље која представља фактор стабилности до земље која кочи развој и напредак савременог српског друштва. Велики број људи у Србији верује да зна готово све о Русији, њеној држави, политици, историји, култури, иако је стварност мало другачија. Жеља за истицањем те вековне љубави и повезаности, оданости и пријатељства често се јако наметљиво, неукусно, агресивно истиче у политичким дебатама, партијским програмским идејама, на телевизији, спортским стадионима, чак и на одевним предметима, шољама и различитим артиклима неретко се може срести принт са насловом „Русија“, „Србија-Русија“, „Србија-Русија, исте боје иста вера“, а може се видети и лик Владимира Путина.

¹ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 7.

² Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 7.

Идентификација српског народа у глобалу са Русијом може се видети и у односу према председнику Русије, Владимиру Путину. Човек са ореолом спаситеља, борац, праведник. На улицама, у канцеларијама, на пијацама, бувљацима, парковима, на прославама, често се може заподенути тема руско-српских вековних братских и пријатељских односа која не тако ретко доведе и до Владимира Путина за кога се често може чути: „ Он је једини који нешто зна!“ „Он је наш спас!“ „ Он је херој!“ Често препричавају и диве се његовим политичким потезима који богате насловнице дневних листова и портала иако, велика већина, о председнику Русије не зна ништа више сем управо те чињенице, да је он председник.

Мирослав Јовановић у свом делу, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, износи да је све чешћа појава „племенитих дилетаната“ спремних да се позабаве неким сегментом руско-српских односа, то се може из угла науке посматрати као маргиналан проблем. Много већи проблем уочљив последњих година је што се и у озбиљној научној периодици и важним пројектима (међународне конференције, зборници радова), појављују људи од струке који се никада нису бавили изучавањем руско-српских односа, а који су притом још и потпуно неинформисани о руској историји или савременој Русији, који су међутим са пуно самоуверености спремни да се баве или дискутују о веома озбиљним историјским проблемима или савременим појавама. Као пример наводи текст који је објавила Српска академија наука и уметности 2011. године у зборнику Српско-руски односи од почетка 18. до краја 20. века *Уговор о пријатељству и ненападању између краљевине Југославије и Совјетског савеза* (закључен 5.априла 1941.године.) Јовановић је приказао шарлатански приступ људи који су задужени за издавање овог текста од аутора до уредника издања и да овакав рад у великој мери осликава стање савремене српске историографије и по томе се у великој мери разликује од претходна два зборника посвећена међусобним односима током 18.века и у време Првог српског устанка, који су истраживачким фокусом и квалитетом радова представљали битне помаке у разумевању и тумачењу српско-руских односа.³

Задатак историје као науке јесте да осветли догађаје који су се десили у прошлости, да историјску истину стави насупрот предања, традиције, веровања и митологизације

³ Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12-21. век (историја односа)*, Београд 2012, стр 9, 10

односа два народа, у овом случају Русије и Србије. Да чињеницама осветли односе ове две земље у сфери политике, културе, религије, уметности и покаже њихов значај и утицај.

Многи научници већ су се бавили темом руско-српских односа кроз историју. Још из времена просветитеља интересовање за руску историју види се код Орфелина, Рајића и Карамзина, а у неким пасажима у њиховим делима говори се о везама и контактима два народа. Али интересовање за руско-српске односе прерасло је у њихово мање или више систематско изучавање тек од времена професионализације историографије, када се у Русији профилисала славистика као научна дисциплина и када су први истакнути руски слависти почели да се интересују за међусобне односе и њихову историју: Нил Попов, Гиљфердинг, Платон Кулаковски, Срезневски, Мајаков.⁴

Што се тиче историографског наслеђа посвећеног српско-руским односима, могу се уочити три групе радова. Прву, најмногобројнију групу, чине радови чији су циљеви да дају, у већој или мањој мери, целовит преглед односа. Другу групу чине радови посвећени важним тематским и проблемским питањима међусобних односа (унутар ширих или ужих временских оквира), који су умногоме кључни за разумевање појединих процеса или важних збивања. Трећу групу чине збирке историјске грађе, посвећене различитим тематским питањима.

Међу ауторима чији радови дају целовит преглед односа од 12. до 20. века су Алексије Јелачић који је сагледавао односе Русије и Балкана, затим Стеван Димитријевић, али акценат његовог рада ипак је на црквеним везама и односима. Руски избегли историчар Владислав Албинович Мајевски даје целовит приказ односа од 12. века до Првог светског рата, али рад карактерише веома слободно и провршно закључивање. Ђорђе Сп. Радојчић објавио је веома озбиљан рад посвећен културним везама од 12. до почетка 18.века. Реч је о циклусу предавања одржаном на историјском факултету МГУ 1964. Никола Поповић у књизи *Србија и Царска Русија* даје релативно целовит преглед односа од 12. века до краја Првог светског рата. Најцеловитији и најуспелији преглед целине односа дао је Алексеј Тимофејев у раду *Взаимоотношения России и Сербии с конца 12 до начала 20. века*. За овај рад, Јовановић каже да је одлично пробелматизован и конкретизован, да отвара низ важних питања и износи неколико изузетно битних закључака.

⁴ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 11, 12

Међу радовима који претендују на потпуније сагледавање међусобних односа, нешто већи број посвећен је ограниченим временским периодима. Било да је реч у сагледавању односа у оквирима једног века, или о ужим хронолошким периодима. Јовановић као примере наводи, током деценије након Берлинског конгреса, рад Душка Ковачевића, или Првог светског рата, попут студија Николе Поповића и Јурија Алексејевича Писарева, односно Другог светског рата какви су радови Николе Поповића, Алексеја Тимофејева или Бранка Петрановића. Објављено је и неколико зборника који претендују на целовит приступ историји међусобних односа а аутор посебно истиче *Југословенске земље и Русија у 18. веку*.

Друга група радова, који су посвећени појединим проблемима и питањима руско-српских односа, далеко је бројнија. Највеће интересовање је за историју културних веза, контаката и међусобних утицаја. Затим, за питања миграција Срба у Русију, посебно током 18. века. Затим за црквене и духовне везе два народа, као и феномен руске емиграције и њен значај у историји Србије током 20. века.

У посебну групу радова спадају зборници историјских извора који олакшавају целовит преглед односа и представљају полазну основу за даља истраживања, тематски зборници докумената посвећени међусобним односима током 18. века, Првог српског устанка, 19. века, или пак Другог светског рата и прве послератне деценије, до зборника *Москва-Србија: Београд-Русија*, који претендује на представљање хронолошке целине односа. У ову групу свакако се могу сврстати тематски зборници грађе у којима су обједињени мемоари, успомене, путописи и извештаји.⁵

У времену медијске манипулације, пропаганде, прегршт непроверених информација које су свима доступне, лако се може направити погрешна слика о историјској стварности. Како је то изгледало у времену када је свет бар за нијансу мање био „глобално село“, како су руски писци деветнаестог и двадесетог века гледали на руско-српски однос биће тема овог рада: „*Обликовање стереотипа и представа о Србима у руској књижевности деветнаестог и двадесетог века!*“

⁵ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19

Када се говори о руској књижевности деветнаестог и двадесетог треба поменути најзначајније књижевне представнике Русије тог доба и осврнути се на њихова достигнућа.

Пре деветнаестог века, руска књижевност је била практично непозната у иностранству. Од око 1830. године руска књижевност улази у своје „златно доба“, које је започео песник Александар Пушкин, који је у својим делима дефинисао стандард модерног руског језика. Он се прославља фантастичном и пародичном поемом *Руслан и Лјудмила*. Најзначајније му је дело роман у стиху *Евгеније Оњегин*. Он је први професионални писац Русије. Пушкин је крај и почетак; круна века националне књижевности, он је за Русе и антика, и ренесанса, и класицизам, и просвећеност; најављујући велику књижевност деветнаестог века, он остаје писац на кога ће се позивати сви писци. Први Пушкинов следбеник је Михаил Љермонтов а потом долазе Фјодор Тјутчев, Алексеј Толстој. Први великан који је писао прозу био је Николај Гогољ. За руску прозу ће он бити оно што је Пушкин био за поезију. Он је отац руског романа. *Ревизор* први је руски комад написан потпуно говорним језиком. За њим долазе Иван Тургенев и Иван Гончаров. Два најзначајнија реалистичка писца били су Фјодор Достојевски и Лав Толстој. Њихова мисао и уметност их уздижу високо изнад руске и европске књижевности.⁶ Чехов се истакао као писац приповедака и најзначајнији драмски писац.

За „Сребрно доба“ руске књижевности сматра се почетак двадесетог века када је поезија била доминантна у односу на прозу. Неки од представника су Александар Блок, Владимир Мајаковски, Сергеј Јесењин, Марина Цветајева, Борис Пастернак, Велимир Хлебњиков. Од прозних писаца издвајају се Иван Буњин, Леонид Андрејев, Александар Куприн, Максим Горки, који је заправо најбоља веза између књижевности пре и после револуције. Горки је отац младе совјетске књижевности.⁷

У доба после 1917. године, појавили су се великани руске књижевности попут Михаила Шолохова, Николаја Островског, Александра Фадејева, Алексеја Толстоја, Иљфа и Петрова. У време соц-реализма, неки писци су стварали по узору на традиције класичне руске књижевности, без наде да ће бити званично признати у друштву (Михаил Булгаков, Борис Пастернак, Данил Хармс...), њихова дела су често објављивана деценијама после

⁶ *OPŠTA ENCIKLOPEDIJA LAROUSSE*, том 1, Izdavačko preduzeće VUK KARADŽIĆ, Београд, 1971. стр 147, 148.

⁷ *OPŠTA ENCIKLOPEDIJA LAROUSSE*, том 1, Izdavačko preduzeće VUK KARADŽIĆ, Београд, 1971. стр 150.

настанка и то у цензурисаним верзијама. И после Стаљинове смрти соц-реализам остао је једини званично прихваћен стил. Књижевници попут Александра Солжењцина засновали су традицију „самиздата“. Неки руски писци су били успешни и у емиграцији (Буњин, Борис Зајцев, Ремизов, Иван Шмељов, Куприн, Марина Цветајева, Владимир Набоков).

У савременој руској књижевности позната је група постмодерних аутора, а руска књижевност се развија у многим земљама (Белорусија, Украјина, Казахстан, Немачка, Израел, САД). Током двадесетог века, пет руских аутора је добило Нобелову награду за књижевност (Иван Алексејевич Буњин 1933. године, Борис Пастернак 1958. али је одбио награду, Михаил Шолохов 1965, Александар Исајевич Солењнин 1970. године, Јозеф Бродски 1987.)

После овог кратког осврта на развој руске књижевности, вратићу се на питање улоге Србије и српског народа. Тема руско-српских односа је већ детаљно обрађивана кроз призму политичке историје. Већ устаљени стереотип и површно гледање на историју као науку доводи до тога да се она посматра као скуп неких догађаја, битака и датума који су битни за историју човечанства. Често се у разговору о некој историјској теми, као последњи аргумент може чути „Јесте ти знаш, јеси ли био тамо па видео?“ ; „То су све глупости, историју пишу победници!“ итд., али тешко да је било ко од актера расправе размишљао о појму историјски извор. У времену када свако може да изда књигу било какве садржине, још да је наслови као историјску и да се неуспешном етимологијом, негирањем доказаног, мистиком и фантастиком приближи обичном читаоцу, све је теже говорити о догађајима у прошлости а да се не уђе у сферу фантазије и квази историје. Чак и научна литература зна да погрешити јер је литература добра или лоша интерпретација историјских извора. Овим ћу завршити ово кратко излагање о литератури и изворима.

Као што сам већ рекао, тема руско-српских односа је већ довољно истражена из угла политичке историје, али поставити је у оквир књижевности даје јој нову драж и специфичност. Као основни извор за писање овог рада биће књижевна дела руских аутора деветнаестог и двадесетог века. Пред сам почетак анализе књижевних дела намећу се нека основна питања која су јако битна за тумачење односа ове две земље у тим делима.

Пре свега, занимљиво је пратити који су то догађаји из српске историје деветнаестог и двадесетог века привукли пажњу аутора. Које су вести из Србије са

узбуђењем чекали становници царске и совјетске Русије. Да ли је став руског друштва био истоветан на догађаје у Србији и на Балкану или су мишљења била подељена?

Занимљиво је и обратити пажњу на то колико су политичке околности у којима су дела настајала утицала на ауторе, те да ли је промена система родила потребу за променом историјског наратива који је владао годинама? Треба разумети и то да аутори књижевних дела немају обавезу да служе историјској истини (данас је честа појава да се на полицама књижара појављују дела са најразличитијим насловима, историјског садржаја, ослоњена на фантазију, мистику, веровања, и лако налазе пут до читалаца који несвесно упијају садржај и прихватају га као историјску стварност) тако да се садржај не може узети као условно историјски тачан али може показати став преко појединца о читавој гурпи истомишљеника, зато се та дела не могу сматрати научном литературом, али се доста може закључити о општем ставу. Из тог угла може се посматрати да ли је историјска истина увек у служби ауторима или је они прилагођавају својим личним уверењима.

У распону од два века, кроз које је Србија покренула борбу за самосталну државу и ослобођење од турског ропства, издејствовала аутономију, у двадесети век ушла са спољшњим и унутрашњим немирима, ратовима и државним ударима, превратима, сменом династије, три рата која су у првих четврт века значајно негативно утицали на демографски раст Србије. Из Првог светског рата излази као Краљевина СХС, која ће постати Краљевина Југославија. После тога, са целим светом и Србија срља у Други светски рат, после ког излази као федерација Југословенских република на челу са Маршалом Јосипом Брозом Титом. У последњој деценији двадесетог века пала је и петокрака, националистичке тенденције преплавиле су цео Балкан, рат који је трајао готово четири године завршио се 1995. године а последице тих догађаја актуелне су и данас.

Са променама система, мењало се и друштво и став целокупне јавности. Од монархиста лако су се рађали републиканци, од десничара левичари, од комуниста националисти, од националиста шовинисти. Историографија је поготово у двадесетом веку често губила свој правац, па се у зависности од околности некада ослањала на десно, некада на лево а баланс и данас није пронашла. Кроз цео овај вртоглав период, на јавној политичкој сцени Србије провејавале су многе личности, неке маргинализоване личности, са променама система излазиле су из фијоке и постајале носиоци неког новог времена.

Какав је био став руске јавности према личностима као што је Карађорђе, Милош Обреновић, Милан Обреновић, Александар Обреновић, Петар Карађорђевић, Драгутин Димитријевић Апис, Јосип Броз Тито, Драгољуб Михајловић, итд? Колико је њихов став према Русији утицао на формирање мишљења о њима, да ли су у различитом времену били доживљавани на исти начин или се слика о њима мењала и да ли је мишљење о њима утицало на целокупну слику о Србији, односно да ли је појединац утицао на формирање слике о друштву?

Када се говори о ауторима, поставља се питање да ли су на неки начин повезани са Србијом, да ли су некада боравили у њој и да ли имају везе са неким догађајима и личностима у Србији, односно шта их је подстакло да се баве овом темом.

Узимајући у обзир све наведено, историјске околности, савремене политичке догађаје, расположење јавности, утицај појединих личности и догађаја, поставља се једно питање. Колика је била заступљеност Србије у руској књижевности деветнаестог и двадесетог века? Колика је била заокупљеност руских аутора догађајима и личностима на Балкану и у Србији? Да ли су ти догађаји и личности узгред споменути или им је придодат велики значај?

На основу ових питања може се извести слика о Србији у руској књижевности деветанестог и двадесетог века. Анализирајући сва ова питања, може се закључити који су то догађаји за руску јавност представљали узбуђење, које су околности утицале на размишљање аутора, да ли је став јавности био јединствен по неким питањима или није, које су личности изазивале пажњу руске јавности, да ли се слика о Србији мењала кроз ова два века?

Књижевна дела, односно романи и песме биће изворна грађа за овај рад. Већ на самом почетку 19. века, Пушкин се бавио темама из српске средине. У својим песмама *Бонапарта и Црногорци*, *Карађорђевој кћери*, *Песма о Георгвију црном*, Александар Сергејевич Пушкин говори о Србији и Црној Гори, херојству и јунаштву малог народа у борби против „неверника“ почетком 19. века а пажњу посвећује и вођи Првог српског устанка, Карађорђу.

Михаил Љермонтов у свом делу *Јунак нашег доба* које је написано 1839. године, у једном поглављу под називом *Фаталиста* значајно место посвећује српском поручнику

Вулићу. Радња се одвија на Кавказу где се у друштву руских официра налази и поручник Вулић.

Лав Николајевић Толстој, у свом капиталном делу, *Ана Карењина* из 1877. године, тек узгред помиње Србију, у оквиру рата са Турском с краја 19. века и борбе за самосталност и дефинитивно уклањање турске власти, али сасвим довољно да се види одговор руског становништва на дешавања на Балкану пред крај 19. века.

Представом Србије и Срба у свом делу *Имам част* бавио се Валентин Пикуљ, који пише у време Хладног рата а Југославију природно опредељује према СССР-у. Он води радњу анонимног аутора записа који је био генерал у царској и совјетској армији. Прва повезаност аутора записа са Србијом је преко мајке која је желела и на сина да пренесе и сачува српско порекло, затим, кроз школовање упознаје се са Александром Карађорђевићем, учесник је Мајског преврата, део романа посвећен је и Драгутину Димитријевићу Апису. Роман је објављен у „Аурори“, часопису Савеза писаца СССР и Комсомола у Лењинграду, број 12/1986. и бројеви 1, 2 и 3 за 1987. годину.

Дело, *Унион, српска прича руска бајка*, аутора Јурија Лошчица, једна је словенофилска прича у којој Лошчиц говори о прошлости и садашњости, разочарањима, надама и веровањима. Представљање комплексности односа две земље, које упркос разним утицајима истрајавају на путу свог словенског духа. За време боравка у хотелу Унион, он своју борбу проживљава са имагинарним пријатељем „Петровићем“, заправо Карађорђевићем, који је оличење свега оног, чистог, словенског. За њега је одлазак у Тополу, у Карађорђевићев подрум, свето путовање и главно исходиште његове душе.

Као контратежа Лошчица, почетком 21. века, појављује се Виктор Јерофејев који пише *Кратку енциклопедију српске душе*. Он је носилац либералне идеје и као такав даје потпуно различиту слику о Србима и Србији у односу на Лошчица.

На основу ових шест аутора, њихових биографија, садржаја књижевних дела, покушаћу да прикажем слику о Србији и Србима и дам одговоре на горе наведена питања.

Руско – српски односи у 19. и 20. веку

Промене у Европи, преображај кроз који је пролазила Русија и трансформација Србије од побуњене покрајине Османске империје до суверене државе, чине генерални контекст разумевања и тумачења руско-српских/српско-руских односа веома

комплексним. Кључни моменти у развоју међусобних односа груписани су око преломних догађаја; мировних уговора са Турском на основу којих је Русија преузела на себе улогу заштитнице православног становништва на Балкану, Првог српског устанка, Кримског рата, Велике источне кризе, Берлинског конгреса, Анексионе кризе, Балканских ратова, Првог светског рата. У периодима мира они су се сводили на мање више интензивне дипломатске контакте и сарадњу.⁸

Веома интензивни контакти Петра I и Екатарине II поставили су основу на којој су, почетком 19. века, руско-српски/српско-руски односи даље развијени и проширивани. Русија је улогу заштитнице Срба у Османској империји имала од Кучук Кајнаџијског мира 1774. године, иако њена политика није увек и у потпуности задовољавала српске наде и очекивања. По избијању Првог српског устанка, Срби су знали да питање свог положаја морају интернационализовати. Већ тада је било јасно да се од Русије очекује суштинска подршка, успостављање протектората над Србијом. Карађорђе је у Остружници сазвао скупштину устаничких старешина од 6. до 15. маја 1804. године. У другом делу заседања скупштине донета је одлука да се опседне Београд и да се обрати Русији за заштиту. Карађорђе и устаничке старешине су 27. јула 1804. године написали молбу руском цару и одредили депутацију која је у Петроград стигла почетком новембра. Иако су руски представници одбили да пруже оружану помоћ, цар је издвојио 5.000 дуката за устанике и по 300 дуката сваком депутату. Тек две године касније када је почео Руско-турски рат, успостављени су први озбиљни дипломатски контакти устаничке Србије и Руске империје. Русија се трудила да устаници не прекину ратна дејства те им је послала новчану помоћ и тражила да буду спремни за заједничке борбе. Скупштина устаничких првака у Смедереву се определила за Русе и одбила већ понуђен Ичков мир.⁹ У Србију су у мају 1807. године дошле руске јединице под командом генерала Исајева, а у јуну, и први руски дипломатски представник Константин Константинович Родофинкин. Два месеца касније, по потписивању примирја са Турском у Слобозији, уследило је двогодишње затишје и руске трупе се повлаче из Србије. У то време, руски представник Родофинкин улазио је у све отвореније сукобе са српским вождом. У Петроград је 24. марта 1809. године стигао султанов ферман о објави рата, а Руси су одмах позвали Србе на побуну,

⁸ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 79.

⁹ Сузана Рајић, Данко Леовац, *ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА: СРПСКА ДРЖАВА У 19. ВЕКУ*, Београд 2018., стр 17, 22

пославши им 3000 дуката и више од 1000 пушака. Јуна 1810. године у Србију стиже гроф Цукат са 4.500 војника. Победи руске војске на Дунаву и успеси устаника приморали су Порту на преговоре. У исто време Наполеон спрема поход на Русију. Руси и Турци закључили су мир у Букурешту 28. маја 1812. године.¹⁰ На основу Букурешког мира, Србима је била дата аутономија и унутрашња самоуправа, чији је гарант била Русија. Био је то први документ од међународног значаја у којем се говорило о некој врсти аутономије Србије. После слома устанка 1813. године, Порта је одустала од обавеза поштовања одредби мира у Букурешту. Карађорђе са делом устаника одлази на територију под руском контролом, у Хотин, у Бесарабију.¹¹

Након Првог српског устанка наступило је време када је Русија све јасније наступала као покровитељ Србије и наставила да јој пружа активну подршку, а после Другог српског устанка 1815. године, односи две земље били су усмерени на поље дипломатије. Велики ослонац на Порти, Србија је имала у руским дипломатским представницима у Цариграду. Приликом закључења Акерманске конвенције 1826. године Русија је приндила Цариград да се обавезе на испуњење 8. тачке уговора у Букурешту а по завршетку новог руско-турског рата, миром у Једрену 1829. године, Порта је била принуђена не само на испуњавање обавеза према Србима преузете 1812. и 1826. године, већ и да врати шест нахија. Дипломатски напори Русије добили су сатисфакцију турским хатишерифима 1830., 1833., 1838. године, којима је правно утврђена српска аутономија. Тиме је завршена прва фаза процеса обнове српске државности. Русија је ојачала положај протектора над Србијом Ункјар-Искелесијским договором са Портом 1833. године, где је Русији проширено право да интервенише у корист султанових православних поданика. Године 1838. у Србију је упућен први руски конзул Герасим Васиљевич Вашченко, чиме су фактички успостављени дипломатски односи.

Од средине века наступило је време руско-српских политичких сучељавања, размимоилажења, потпуног захлађења и поновног приближавања. За време уставобранитеља и прве владавине кнеза Михаила, Русија је дала подршку кнезу Михаилу. Како су уставобранитељи били против Русије, цар Николај I одликовао је кнеза високим орденом Свете Ане. Русија није подржала смену на престолу и долазак

¹⁰ Сузана Рајић, Данко Леовац, *ИСТОРИЈА СРПског НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА: СРПСКА ДРЖАВА У 19. ВЕКУ*, Београд 2018., стр 23-25

¹¹ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 85-87.

Александра Карађорђевића, међутим и он је касније добио исти орден од Русије, што је утицало на даљу политичку борбу.¹² Кримски рат (1853-1856), означио је први велики прелом у српско-руским политичким односима. Србија није објавила рат Турској а кнез и влада политички су бојкотовали руског конзула, који је покушао да се супротстави француском утицају у Србији, упркос демонстрацијама студената и гимназијалаца у Београду у корист Русије¹³. Након потписивања Париског мировног уговора 30.3.1856. године међусобни односи су захладнели. После две године и повратка кнеза Милоша на власт у Србији 1858. године, односи су се донекле нормализовали. Током владавине кнеза Михаила Обреновића (1860-1868), поново је дошло до приближавања, чему су допринели и званични руски дипломатски представници, Александар Грегоријевич Влангали а затим и Николај Павлович Шишкин. Иако није желео да се веже само за Русију, кнез је већ тада направио важан корак ка избору спољнополитичког ослонаца. Захваљујући извештају руских агената и конзула из Турске о могућем устанку хришћанског становништва и „казнене експедиције“ коју је Порта припремала, Петроград је до почетка јануара 1863.године, послао скоро 40.000 пушака и 3000 сабљи у Србију. Закључен је и јако повољан зајам. После атентата на кнеза Михаила, српско-руски односи су запали у кризу. Усвајање устава из 1869. године, тумачено је победом Аустро-Угарске и поразом Русије на Балкану.¹⁴ До побољшања односа уследило је 1871. године, после посете кнеза Милана Обреновића и намесника Миливоја Блазнавца императору Александру II у Ливадији на Криму. Врхунац побољшања, али и нови велики прелом, догодио се у време „Велике источне кризе“ (1875-1878). На почетку српско-турског рата 1876. године, у Србију стиже мајор Михаил Грегоријевич Черњајев, који је у Србији добио чин генерала и постао главнокомандујући српске војске.¹⁵ Његов долазак био је сигнал за организовану акцију пребацивања руских добровољаца, са којим званичне руске власти декларативно нису имале ништа (мада су Србију снабдевале оружјем и муницијом). У рату је учествовало 4.500 руских бораца које је регрутовао *Славјански комитет* у Москви. Примирије са Турском потписано је 1. 11. 1876. године и руски добровољци су напустили Србију.

¹² Сузана Рајић, Данко Леовац, *ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА: СРПСКА ДРЖАВА У 19. ВЕКУ*, Београд 2018., стр 68, 71, 72

¹³ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 87., 88.

¹⁴ Сузана Рајић, Данко Леовац, *ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА: СРПСКА ДРЖАВА У 19. ВЕКУ*, Београд 2018., стр 104, 112

¹⁵ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 89.

Наредне године је почео руско-турски рат (1877-1878), краљ Милан је прихватио позив да се Србија придружи акцији против Порте.¹⁶

Уследило је потписивање Санстефанског мировног уговора, који је изазвао разочарење у српском друштву. Затим је одржан Берлински конгрес, који је анулирао одредбе Санстефанског мира и Србија је стекла независност. Тада је дошло до још већег разлаза Србије и Русије. Русија је своје политичке амбиције на Балкану усмерила према Бугарској, док је Србија препуштена аустријској сфери утицаја те је већ 1881. године потписана „Тајна конвенција“ између Беча и Београда. То је био један од преломних момената аустријско-руског сукобљавања на Балкану током 19. века, које ће кулминирати у годинама пред избијање и током Првог светског рата. Тако је Русија крајем 19. века изгубила свој утицај у Србији али и Бугарској. Међутим, интересовање руске јавности за догађаје на Балкану и даље је било живо. Руске дипломате су велику пажњу посвећивале положају православног становништва под влашћу Турске. Руски конзули на територији Косовског вилајета улагали су огроман напор и ризиковали животе да заштите српско становништво (Шчербин убијен у марту 1903. године а Ростовски у августу 1903. године).¹⁷

Захлађење односа и међусобно разочарење, делимично је превазиђено са абдикацијом краља Милана 1889. године. Краљ Александар је пре заузимања престола ишао у Русију, међутим, руска штампа је изражавала своје неповерење према Ристићевој политици балансирања између Русије и Аустро-Угарске. Међутим, на венчању краља Александра и Драге Машин, руског цара, као кума, представљао је Павле Мансуров, али када је избила афера око лажне трудноће краљице, руски цар је отказао пријем краљевском пару. У време унутрашњих немира, руски посланик у Београду, Николај Чариков деловао је по упутствима министра иностраних послова Ламсдорфа – немешање у унутрашње послове Србије.¹⁸ До потпуног отопљавања односа долази тек са превратом у Србији и убиством краља Александра Обреновића и повратком на власт династије Карађорђевић 1903. године. На власти се утврђују радикали Николе Пашића, који су у претходном периоду били доследно проруски оријентисани. Долази до поновног

¹⁶ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 90.

¹⁷ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 91.

¹⁸ Сузана Рајић, Данко Леовац, *ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА: СРПСКА ДРЖАВА У 19. ВЕКУ*, Београд 2018., стр 263, 285, 288, 293

зближавања, сарадње и руске заштитничке политике према Србији. Карађорђевићи су се за Романове везали родбински, ћерка краља Петра, Јелена, се августа 1911. године удала за великог кнеза Иоана Константиновича.

У овом периоду постоји неколико кључних догађаја који су везани за неколико међународних криза које су утицале на развој међусобних односа две земље. Прво, за улогу и помоћ Русије Србији у време „Царинског рата“ (1906-1911) са Аустроугарском, када јој је омогућила да добије повољне кредите од француских банака, чиме је економска блокада Србије била превладана, затим за време „Анексионе кризе“ а изузетно важан моменат у међусобним односима био је везан за дипломатску активност Русије која је отворила пут обједињавању православних балканских држава у јединствен савез (1911-1912), чиме су се створили услови да дође до ослобађања читавог Балкана од турске власти током првог Балканског рата (1912-1913).¹⁹

Најважнији комплекс догађаја везан је за догађаје уочи и током Првог светског рата. Русија је Србији за време „Јулске кризе“ показала безрезервну подршку. Након аустроугарске објаве рата Србији, 28. 7. 1914. године, Русија је прогласила општу мобилизацију, што је Немачка искористила за отпочињање ратних дејстава. Подршка коју је након слома српске одбране и повлачења преко Албаније руски цар пружио Србији била је пресудна. Док је војска чекала савезничку помоћ на албанској обали, јануара 1916. године, цар Николај II се обратио председнику Француске и премијеру Велике Британије да ако српска армија не буде евакуисана, Русија ће закључити сепаратни мир са Немачком и Аустријом. Важан сплет питања и догађаја везан је и за руско-српску сарадњу на Солунском фронту 1916-1917. године. Током 1916. године, у околини Солуна, заједно са српском војском, стигла је и борила се специјална руска дивизија увећаног састава, формирана у Москви. Неке од јединица те дивизије, 19. 11. 1916. године, прве су ушле у Битољ, први српски град ослобођен након окупације земље. Током 1916. године у Русији је формирана и Прва српска добровољачка дивизија и Српски добровољачки корпус. Међутим, политичке промене у Русији, две револуције, Фербуарска и Октобарска, измениле су политички лик Русије. Са њим почиње и нова епоха у историји Русије и руско-српским односима.²⁰ Српска влада је у пролеће 1918. године одбила захтев Антанте

¹⁹ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 93.

²⁰ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 94., 95.

да се укључи у Грађански рат и борбу против бољшевика. Међутим, српске власти су све више биле наклоњене антибољшевичким носиоцима отпора. Из тога је уследило и повлачење српског посланика из Москве а са друге стране формирање „Југословенског совјета радничких и сељчких депутата“ у Москви, који преузима српски конзулат. Тиме је дошло до прекида односа. Влада у Београду ступила је у везу са „Сверуском привременом владом“ адмирала Колчака у Омску, коју је влада Стојана М. Протића, испред краљевине СХС, признала. Одлука о признању владе адмирала Колчака као владе Русије објављена је у *Службеним новинама* 28. априла 1919. године. Време је показало да је Краљевина СХС била једина држава која је званично признала владу у Омску и установила службене дипломатске односе. Руско посланство је постојало у Београду а функцију посланика обављао је Василиј Николајевич Штрандтман. Краљевина СХС је ову функцију укинула када и већина европских земаља, у пролеће 1924. године. После формалног укидања, посланство је преименовано у „Делегацију за заштиту интереса руских избеглица“ на чијем се челу и даље налазио Штрандтман.²¹

Антибољшевички став видео се и одлуци власти у Београду да се прихвати 44.000 руских избеглица. Три велика избегличка таласа у пролеће 1919. године, у зиму и пролеће 1920. године, и новембру 1920. године, створиле су групу руских емиграната. Посебан значај имао је трећи талас након евакуације Крима. Овај трећи талас уследио је након страховитог војног пораза и већину евакуисаних чинили су војници Врангелове армије. Мирослав Јовановић на основу образовне и професионалне структуре назива руску белу емиграцију на Балкану прогнаном елитом а приближно је утврдио укупан број избеглица на Балкану, са максималном величином крајем 1920. и почетком 1921. године, од приближно 215.000 до 220.000 људи.²² Временом је њихов број опадао. Већи део био је концентрисан у источном делу земље, а скоро трећина је почетком тридесетих живела у Београду, што говори попис престоничког становништва из априла 1929. године. Државна Комисија водила је рачуна о положају емиграната те је издавала помоћ од 400 динара месечно за сваког избеглицу, примајући у замену руске рубље које нису готово ништа вределе. Трамвајски део у Александровој улици, број 130. претворен је у неку врсту азила за Русе. Овај азил постојао је до 1923. године, када су прилике Руса у престоници знатно

²¹ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 170-176

²² Алексеј Тимофејев „Мирослав Јовановић, Руска емиграција на Балкану: (1929-1940)“, Чигоја штампа, Београд, 2006“, *ТOKOVI ISTORIJE*, 1-2/2006., стр 312-314

побољшане. Државна Комисија створила је у Лозничкој улици број 5 склониште, у коме су они добијали стан уз минимално плаћање.²³ Омогућена је и делатност читавог низа избегличких институција и организација, међу којима су највећи значај имали Руска армија на челу са П. Н. Врангелом до 1925. године, чији се штаб налазио у Сремским Карловцима и Синод Руске православне заграничне цркве са центром такође у Сремским Карловцима до 1938. године, а затим у Београду до 1944. године. Власти су дозволиле организацију руског школског система, стога је у међуратном периоду у Краљевини радило више од 70 руских средњих и основних школа и школских група. Помагале су и организацију и рад научних, културних и уметничких удружења. У емиграцији је постојала организација позната као Земгор. То је удружење одборника руских обласних и градских самоуправа. У Београду је основан 1925. године, као одељење прашке установе, али је од 1929. године добио пуну самосталност. Његов циљ је био да пружи помоћ руским емигрантима ради одржања њиховог културно-моралног нивоа, да штити њихове правне интересе и да им побољша материјалне услове. Земгор је у двомесечним размацима издавао „Руски Архив“, часопис за политику, културу и привреду Русије.²⁴

После Првог светског рата у СССР-у је постојала бројна југословенска емиграција. Бивши заробљеници у Русији, аустро-угарски војници словенског порекла, они који су учествовали у Октобарској револуцији нису се могли вратити у Краљевину СХС. Велики број емиграната је долазио из Краљевине СХС као чланови КПЈ, неки су били прогоњени а неки су долазили на школовање у Москву, а већина се после није могла вратити. Постојао је и један број емиграната од бивших југословенских исељеника који су одлазили у СССР да помогну изградњу социјализма. Велики број емиграната, почевши од средине тридесетих година, нашао се под ударом стаљинистичких чистки. У чисткама нису страдали само појединци него и читаве породице, које су постајале изоловане, без икаквих могућности за нормалан живот. Као примере може се узети чувена породица Пичета и живот историчара Владимира Пичете, затим хапшење и смрт високог војног функционера Данила Срдића, затворенички и логорски живот његове жене и живот и смрт њиховог сина, затим породицу Владимира Шпрајцера који је осуђен на смрт а имовина је конфискована. Његова породица се борила у тешким условима, глади, сиромаштва,

²³ Евгеније Захаров, „Живот девет хиљада Руса у Београду“, *Општинске новине*, 15. јануар 1930., стр 80.

²⁴ Евгеније Захаров, „Живот девет хиљада Руса у Београду“, *Општинске новине*, 15. јануар 1930., стр 81., 82.

препуштени болести од које су и умирали. Страдање Арсена Радића због наводног учешћа у троцкистичко-зиновјевској контрареволуционарној организацији и патњи породице такође су описани, а поменути су још многи примери.²⁵

Упркос непостојању дипломатских односа, везе између Совјетског Савеза и Југославије, може се рећи да су постојале преко појединаца (тако су Драгиша Васић, Сретен Стојановић и Владислав Рибникар посетили Совјетски Савез на десетогодишњицу Октобарске револуције), као и преко Коминтерне. Југословенски комунисти одржавали су сталне везе са Совјетским Савезом. Илегалним путевима, југословенски комунисти су из Москве добијали финансијска средства за своје активности као и литературу и пропагандни материјал. Појединци су се школовали на универзитетима у организацији Коминтерне, док су неки од истакнутих комунистичких првака попут Јосипа Броза и Родољуба Чолаковића радили као предавачи и инструктори. Коминтерна је профилисала активну политику према догађајима у Југославији. Као кључни проблем са којим се комунисти морају борити у Југославији је политика „великосрпског национализма“.²⁶

Југославија је била једна од последњих европских држава која је званично признала Совјетски Савез, јуна 1940. године. Ноћ уочи напада Немачке на Југославију, потписан је Уговор о пријатељству и ненападању, 5. марта 1941. године, а са Другим светским ратом, односи две земље улазе у нову фазу развоја. Највећи значај имала је победа комуниста у Грађанском рату и свеобухватна подршка коју су добили од Москве. Међутим део руских емиграната који су живели у Србији узео је учешћа и сарађивао са окупатором. Били су ангажовани у оквиру *Руског заштитног корпуса*. Мања група учествовала је у комунистичком покрету отпора, у *Савезу совјетских патриота*. Ипак, највећи део емигранта није се ангажовао током рата. Међутим, појавиле су се још неке јединице састављене од совјетских грађана, које су улазиле у састав немачких окупационих снага, које је Трећи рајх ангажовао за борбу против партизана. На првом месту јединица „Горштак“, која је деловала на простору Македоније, Босне, Срема и источне Славоније, затим 162. туркестанска дивизија која је деловала на простору НДХ, као и 14. СС дивизија „Галиција“, састављена од украјинских националиста, која је деловала у Славонији,

²⁵ Ivan Očak, „O sudbini obitelji jugoslovenskih emigranata „narodnih neprijatelja” u Sovjetskom Savezu” vol. 24 *Zavoda za hrvatsku povjest Filozofskog fakulteta Zagreb*, Zagreb 1991., str. 181-194

²⁶ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 186.

Штајерској и Корушкој, и најпознатија, „Козачка дивизија“, под командом фон Панвица, која је деловала у Србији и НДХ.²⁷

По завршетку Другог светског рата нове комунистичке власти потписале су са Москвом низ билатералних уговора. У земљи је увођен стљинистички политички, привредни, друштвени и културни модел. Први Устав социјалистичке Југославије био је прерађена верзија чувеног „стаљинског“ Устава из 1936. године. Уведена је планска привреда и на селу је спроведена колективизација.²⁸ Године 1947., основан је Информбиро комунистичких и радничких партија у Варшави. Прво заседање одржано је у Београду децембра 1947. године. Информбиро је био Стаљинова жеља за контролом над свим комунистичким партијама. После три године сарадње, Југославија је одлучила да се одупре насилном укључењу у совјетски блок. Сукоб са Информбироом био је питање да ли земља може да иде сопственим путем социјалистичке изградње. Почетком 1948. године, Стаљин је предузео мере економског а затим и политичког притиска на Југославију. Залагао се за стварање југословенско-бугарске федерације. Састанак југословенских и бугарских званичника са Стаљином у Кремљу 1948., године, узима се као почетак сукоба. Долази до разлаза који је довео до прекида свих односа. Југословенске власти постале су образац „издаје“ и „слугу западног капитализма“. То је изазвало дубоке промене а за оне који нису могли да прихвате ново стање организован је „југословенски Гулаг“, систем логора за изолацију политичких и идеолошких противника. Године 1950., Стаљин планира директан напад на Југославију са циљем обарања Јосипа Броза Тита, али до напада није дошло. Од југословенских емиграната формиран је најпре Координациони центар „револуционарне емиграције“ 1950. године, касније преименован у „Савез патриота за ослобођење народа Југославије од фашистичког угњетавања клике Тито-Ранковић“.

Током педесетих Југославија се у спољној политици окреће ка западу (САД). Извршене су извесне, промене система, које су уобличене у идеолошки концепт „социјалистичког самоуправљања.“ Овај период обележило је опирање југословенског партијског врха како совјетским притисцима тако и америчким покушајима да се политички демократизује. После Стаљинове смрти, ново совјетско руководство на челу са Хрушчовим, решило је да нормализује односе са Југославијом. Уследиле су међусобне

²⁷ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 177., 178.

²⁸ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 179.

посете Тита и Хрушчува након којих су односи нормализовани, иако се нису вратили ни близу оног од пре 1948. године. Постепено приближавање довело је до договора о економској сарадњи СФРЈ и СЕВ (1964). Након помирења, сусрети Броза и Хрушчова а касније и Брежњева одржавани су константно. СКЈ је позиван и учествовао је у саветовањима комунистичких и радничких партија социјалистичких земаља у Москви, али понекад није позивана или је одбијала да учествује. То показује да су југословенско-совјетски односи пролазили кроз различите периоде приближавања и захлађења.

Нову динамику међусобним доносима донели су долазак Михаила Горбачова на власт, као и политичке и друштвене промене, познате као *Перестројка*. Појава Горбачова и промене које је спроводио имали су одјека у читавом свету па и у Југославији и српском партијском врху. Појавио се тзв „ефекат Горбачова“ односно „ефекат Перестројке“. У готово свим државама Источне Европе очекивала се појава младих, енергичних партијских руководиоца, спремних да спроведу реформе по обрасцу Перестројке. За тих пар година далекосежних промена обележило је и неколико сусрета Горбачова са комунистичким руководиоцима Југославије, Србије, међу којима и са Слободаном Милошевићем, који је убеђивао Горбачова да је *Перестројка* у СССР-у, победа социјалистичког самоуправљања над моделом државног социјализма.²⁹

Србија у руској књижевности 19. и 20. века

„Балкан је буре барута, подметнуто под здање целе Европе“

Као раскрсница европских путева, Балкан је често био језгро догађаја који су потресали читаву Европу. Директан утицај Турског царства и Аустрије на ситуацију на Балкану, натерао је и остале велике силе да се посредно умешају у те догађаје. Гранични положај балканских земаља између два царства, Турског и Аустријског, борба за самосталност, уплитање великих сила у ту борбу, јачање различитих утицаја у балканским земљама, убиства и завере, Сарајевски атентат, Први светски рат а затим и Други светски рат, место између СССР-а и САД у хладноратовској борби, све је то чинило да Балкан буде окарактерисан као буре барута. *„Србија није имала аристократије, па тамошњи краљеви по пореклу могу потицати било од кога, укључујући и одгајиваче свиња. Балкан је*

²⁹ Мирослав Јовановић, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012, стр 180-184

по томе карактеристичан: Тамо син убице може да служи у политици, а унук разбојника – да постане министар унутрашњих дела и то никога не шокира”³⁰, ово говори у прилог томе колико је и поред спољних јаких утицаја, ситуација у балканским земљама сама по себи била турбулентна и узаврела.

Значај Балкана као стратешки важне тачке за читаву Европу, био је јасан још у средњем веку, у време најезде Турака у Европу. Један од темеља изградње националног идентитета Срба јесте Видовдан 1389. године, дан Косовске битке. Дан који је ушао у легенду и „заувек“ изменио историјску истину. Кнез Лазар и Милош Обилић постали су хероји српског народа и ушли у легенду као страдалници за народ и веру док је Вук Бранковић, без икаквих историјских доказа, неправедно добио епитет издајника. За Видовдан, Валентин Пикуљ у свом делу *Имам част* каже да је то дан националне туге словенског света. Тада су на Косову Турци сломили Србију и од тада је почела њена нова историја, борбе за слободу. „*Можда би се овде временом формирала земља с необичном судбином – да није било трагичног Видовдана 1389. године., који је одједанпут на Косову пољу уништио царство Словена, с политичким и културним снагама које би могле утицати на друге народе Европе као што су иза тога на све нас утицали Италијани или Французи*“. Пикуљ у свом делу Видовдан доживља посебним и прави паралелу са оним из 1914. године у Сарајеву, који је потресао цео свет. О значају тог датума, говори аутор и када се присећа прославе пет стотина година од боја на Косову: „*Сећам се дана када је Русија славила Ђирила и Методија а 1889. године, обележено је пет стотина година од Косовске битке. У данима мог детињства у Петрограду су често организовали дане „сакупљања милостиње*“. Сећам се, мајка је издашно два пута дала прилог за Црну Гору, која је пострадала од суше, као и за изградњу основних школа у Србији. Али не само она! У тацну су спуштали бакарне новце и пролазници, војници, домари, јер нам се свима свет словенства чинио јединственим, иако смо живели под различитим крововима.“³¹ Пикуљ овде већ наглашава оно што ће се провлачити кроз цео роман, јединствени свет словенства.

Пикуљ каже да је на уједињење краљевине СХС, односно Југославије, терала историјска, етничка и језичка сродност или истоветност на балканском простору, истиче

³⁰ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 14.

³¹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 24., 25., 189.

да то није ишло у прилог великим силама, говори да то нису могле допустити ни Турска, ни кајзерова Немачка, ни далека Енглеска, ни блиска Аустрија, јер су знале да словенска обнова на Балкану обавезно води ка савезу са Русијом, а она неће отезати са формирањем базе своје флоте на Јадрану. Овде поново истиче словенско јединство а као главног непријатеља балканских Словена сматра Беч.

Аутор мемоара у Пикуљевом делу често истиче заједнички дух словенских народа, покушава да повеже Србију и Русију, односно, Пикуљ готово природно опредељује Југославију као савезника СССР-а у Хладном рату против САД. Сјајан пример сарадње Србије и Русије који истиче у свом делу јесте и заједничко српско-руско деловање против Турске 1876. године: *„Турска зелена застава Пророка била је спуштена над престоницом Србије тек 1876. године, када су Срби и Руси заједно објавили рат за ослобођење Словена. У Србији никада неће заборавити детаље из тих дана“*.³²

Занимљиво је да савременици нису много писали о том рату иако је Русија имала учешћа у њему. Међутим, Лав Толстој је српско-турски рат само прожео кроз своје капитално дело *Ана Карењина*: *„У кругу људи којима је припадао Сергеј Иванович, у то се време ни о чему другом није говорило ни писало, до о српско-турском рату. Све оно што обично ради докона гомила, убијајући време, радило се сада у корист Словена. Балови, концерти, ручкови, здравице, одевање дама, пиво, кафане – све је сведочило о симпатијама према Словенима.“*³³

Сергеј Иванович се није слагао у појединостима о ономе што се говорило и писало поводом тога. *„Видео је да је словенско питање постало један од оних модерних заноса, који, смењујући се један за другим, служе друштву стално као предмети за занимање; видео је и то да су се многи људи занимали тим послом из користољубивих и сујетних намера. Видео је да су у том општем друштвеном покрету искочили напред и највише викали несрећни и увређени: главнокомандујући без војске, министри без министарстава, новинари без новина, шефови партија без партија. Видео је да ту има много лакомисленог и смешног. Али је видео и признавао несумњив ентузијазам који је више и више растао и сједињавао све друштвене класе и којем се није могло несимпатисати. Покољ једновераца и браће Словена изазвао је саучешће према паћеницима и негодовање против угњетача“*.

³² Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 27.

³³ Лав Николајевич Толстој, *АНА КАРЕЊИНА*, том други, Београд 1981., стр.443.

Јунаштво Срба и Црногораца, који су се борили за велику ствар изазвало је у целом народу жељу да се помогне „браћи“, и то не речју него делом. Уз то се искристалисала и друга једна, за Сергеја Ивановича радосна појава, испољавање друштвеног мишљења. Друштво је сасвим одређено изразило своју жељу. „Народна душа је добила свој израз“, како је говорио Сергеј Иванович.³⁴

Толстој говори како су се за рат, из Русије испраћали добровољци, слало наоружање, да је скупљана материјална помоћ. Доста пажње посвећено је добровољцима. Када је извесни Катавасов разговарао са једним од њих, упитао је шта га је побудило да иде у Србију, овај одговори: „Па, сви иду. Треба помоћи и Србима. Жао нам их је“. Доста су се пратиле најсвежије новости са ратишта. Говорило се и о положају Турака и успесима добровољаца. На станицама добровољце су дочекивали певање и вика. Губернијске девојке су давале цвеће добровољцима. Тога је највише било у Москви а затим све мање. На више места се појављују извештаји са фронта и то је била једна од најзанимљивијих тема за разговор. Говорило се о проглашењу Милана за краља и о огромним последицама које могу наступити.³⁵

Толстој у разговору Сергеја Ивановича и Љевина жели да покаже сукоб две Русије око погледа на ситуацију на Балкану. Када разговарају око питања учешћа добровољаца, Сергеј Иванович каже: „То је прост израз човечанског, хришћанског осећања. Убијају једнокрвну и једоверну браћу“. Љевин одриче тај словенски дух и јединство. Он га нема у себи. Када је Сергеј Иванович покушао кроз пример малтретирања нејачи да приближи размишљање Љевину, овај одговара „таквог непосредног осећања према мучењу Словена нема, и не може бити“. Сергеј Иванович одговара: „У народу су жива предања о православном свету који трпи мучења, робује „нечастивим агаренима“. Народ је чуо о патњама своје браће и проговорио је“. Љевин одговара: „Може бити, али ја то не видим; и ја сам народ, али ја то не осећам!“ Стари кнез, Љевинов таст, се сложио. Ту је дошло до судара две Русије. Кнез и Љевин тврде да су то изузеци који одлазе у рат, као добровољци, из различитих разлога, да се не може рећи да је то опште народно мишљење јер већина људи и не зна о чему се ту ради, иако је Сергеј говорио „сва Русија“; „руски народ“. У црквама се скупљао новац, али већина није знала за шта. То је више био богоугодан чин.

³⁴ Лав Николајевич Толстој, *АНА КАРЕЊИНА*, том други, Београд 1981., стр.444.

³⁵ Лав Николајевич Толстој, *АНА КАРЕЊИНА*, том други, Београд 1981., стр. 450., 451., 457.

Иванович је свој став бранио тиме да народ зна јер свест о својој судбини увек постоји у народу и да она у оваквим тренуцима постаје јасна. Када су онда обичног сељака питали за мишљење о рату, за који је чуо на литургији и треба ли ратовати за хришћане, сељак је рекао: „ *Шта ми имамо да мислимо? Александар Николајевич император мисли за нас и смислиће за нас све у свим стварима. Он боље види.*“³⁶

Када се Сергеј позвао на стотине које је видео, Љевин је одговорио следеће: „ *У народу од 80.000.000 увек ће се наћи не стотине, већ на хиљаде људи који су изгубили друштвени положај, распусници и који су увек готови; у чету Пугачова, у Хиву, у Србију*“. Сергеј одврати да тамо иду и најбољи представници народа, а прилозима народ изражава своју вољу. Нису се слагали да ли је то ствар народне воље или појединца. Љевин није видео народну вољу у народу са којим он живи а није налазио те мисли ни у себи.³⁷

Даљи примери „природне“ тежње Србије ка Русији приметни су код Пикунља када је аутор мемоара био на станици Вестбанхоф у Бечу, на путу за Париз. Поред њега је седела избегличка породица из Београда. „ *Невесели отац са две девојчицама обувеним у сиротанске опанке, рекао је да је имао и сина – студента технологије*“. Каже да су га „ *напредњаци*“ ухапсили у Београду. Каже и да је у Србији сада ванредно стање, „ *Зашто не можемо живети мирно? Сви ти проклети Обреновићи...Зар мајка Русија неће да се заузме за нас Србе? Дабогда онај проклети Конак изгорео, заједно са краљем!*“ Он овде истиче безпоговорну веру народа у Русију у најтежим тренуцима.³⁸

Поред српско-турског рата, са почетком 20. века пажња Европске и светске јаности све више је била усмерена на Србију и догађаје у њој. Због убиства династије, готово цео западни свет изградио је негативну слику о Србији. По наводима мемоара које преноси Пикунљ, Немци су Обреновиће сматрали благороднима, а сву нацију Срба убицама, преварантима и пијаницама и да их треба уништити! „ *У Бечким новинама „Kölnische Zeitung” који је имао славу политичког гласноговорника Немачке, писао је: убиство у Конаку остварено је искључиво у корист руске политике, односно, да се аустријски утицај на Београд замени руским. Уништење династије Обреновић финансира је Русија а убиство је извршено руским рукама у српским рукавицама*“. Овде он поново усмерава пажњу на Русију и Србију преко става других великих сила о догађајима у Србији. *Руски*

³⁶ Лав Николајевич Толстој, *АНА КАРЕЊИНА*, том други, Београд 1981., стр. 488- 490

³⁷ Лав Николајевич Толстој, *АНА КАРЕЊИНА*, том други, Београд 1981., стр. 490., 493.

³⁸ Валентин Пикунљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.60.

„Правитељствени весник“ пише да је Народна скупштина изабрала на престо Петра Карађорђевића. Николај га је поздравио и захтевао је да се „подвргну жестоким мерама клетвопреступници који су заплљали себе цареубиством“. Тражено је да се сви Руси који су се затекли у Београду хитно морају вратити у отаџбину; умешани у заверу морају се предати суду као убице, али аутор записа сматра да краљ Петар неће дозволити да официрима који су учествовали у завери фали ни длака с главе јер су му, уосталом, управо они дали престо.³⁹

Слична слика Србије у очима запада, после убиства последњег Обреновића, заступљена је у делу проф. др Милана Ристовића, „Црни Петар и балкански разбојници“, где је као изворе користио пет немачких сатиричних часописа. „Најзаокруженије виђење политичког преврата и смене на српском престолу дао је *Simplicissimus*-у. У композицији богатој детаљима приказано је „крунисање“ новог српског владара (до кога је у стварности дошло тек следеће, 1904. године). У тамној унутрашњости цркве, испуњене крупним брадатим и бркатим мрачним лицима одржава се обред миропомазања. Краљ као и његови поданици у цркви је у „балканској ношњи“: опанцима, чакирама, појасом са јатаганом, везеним јелеком. То је такође космата, црнокоса и брката прилика. За појасом му је „шареница“ на којој је уочљив необичан мотив: извезена је велика ваи. Други велики инсект присуствује посвећењу краља. Он је поред ногу ђакона који држи огомну посуду на којој пише: „Захерлинов прашак за бубе“. Тако да врховни свештеник уместо да посвећује новог владара светим миром, запрашује га прашком против гамади“. Поред осуде за чин убиства Обреновића, јасан је негативан приказ читавог народа који се пореди са вашима. Чест мотив је било и само убиство краља Александра и крвава круна коју официри крвавим рукама стављају на главу новог краља који је „помазан“ крвљу.⁴⁰

Пикуљ пише и то, да је после уништења династије Обреновића, Србима објављен царински рат – у знак одмазде за убиство у Конаку, Беч није прихватио балканске производе и свињетину због чега је тај догађај добио назив и „свињски рат“. Молтке млађи је сматрао да је убиство у конаку требало да доведе до одговарајуће окупације на Балкану и да је испуштен повод за почетак европског рата. Како је Андраши говорио на Берлинском конгресу 1878. године: „Беч столећима тугује, са сузама у очима, гледајући

³⁹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.75., 76.

⁴⁰ Милан Ристовић, *ЦРНИ ПЕТАР И БАЛКАНСКИ РАЗБОЈНИЦИ* Балкан и Србија у немачким сатиричним часописима (1903-1918), Београд, 2011., стр., 31., 34.

како његови суседи Срби тону у мрак незнања и сујеверја. Аустрија, њихов добри пријатељ и учитељ жели да помогне изгубљеним Словенима да се цивилизују и да се уклопе у општесловенски напредак. Желим да уврим сву Европу, у име свог доброг монарха, да ми, Аустријанци, немамо никаквих циљева осим најхуманијих“. Берлински конгрес је заправо дао мандат Аустрији за управљање Босном и Херцеговином. Аутор жели да прикаже нечасну и манипулативну политику аустријских власти која је своје скривене интересе покушавала да оствари преко „племенитих циљева“.⁴¹

Конрад фон Хецендорф говорио је Фрањи Јосифу, да је време за енергичну анексију Босне и Херцеговине, да је могуће заузети и сву Србију, јер је Русија ослабљена а Немачка никад неће оставити на цедилу бечког савезника. Пикуљ овде поново истиче Русију као јединог правог и природног савезника и заштитника Србије. Међутим, каже да се поверење Београда према руској политици пољуљало, због питања анексије Босне и Херцеговине. Србија се наоружавала спремна да одбије напад. Немачки амбасадор уручио је Извољевском ултиматум да Русија не сме да се заузима за Србију и да је боље да прећути. Балканска криза имала је велики утицај на Русију. Неки су сматрали да ако Русија не уђе у рат, постаће сила другог реда. Анексија Босне и Херцеговине је могла у сваком тренутку да изазове рат. На чело Босне био је постављен аустријски генерал Верешанин, који је у словенским земљама спроводио политику угађања аустроугарским властодршцима.

Пикуљ неприметно уводи у причу и значај организације „Црна рука“ за догађаје који ће утицати на отпочињање великих светских историјских годађаја. Српски студент Богдан Жерајић пуцао је на Верешанина, промашио је и убио се. Када је аутор мемоара причао са својим оцем, отац је рекао да је добро што се на томе завршило, а син одговорио питањем, мислиш на пуцањ у Сарајеву а отац је мислио на комету.⁴² Наиме, те године, свет је са страхом очекивао двадесет девету појаву Халајеве комете. Овде, је слично Толстоју, покушао да прикаже подељеност у размишљању Руса о догађајима на Балкану, те док су неки били обузети тим збивањима, други су потпуно мирно живели без превише размишљања о томе.

⁴¹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.131., 132.

⁴² Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 133., 138., 139., 142., 143.

Међутим, отпор словенских народа према бечком режиму је растао. Данило Црнојевић, Црногорац и друг аутора мемоара, причао је како је Апис смерао да убије не само Верешанина већ и императора Фрању Јосифа, који се спремао да посети Сарајево у дане кад се појавила Халајева комета. *„Тајним деловањем „Црне руке“, Србија се претворила у буржоаско-парламентарну државу, а краљева власт била је ограничена уставом. Најважније у политици Србије, а то је желео и Апис, била је политичка сарадња с Русијом и руским народом“*. Аутор мемоара каже да је и сам престолнаследник Александар био увучен у Аписову тајну групу официра-завереника „Уједињење или смрт“, која се називала и једноставније „Црна рука“. Од самог почетка и времена ликвидације династије Обреновић, ауторитет организације и самог Аписа био је довољан да би себи могли потчинити владајућу династију Карађорђевића, а уз то и партију српских радикала која је била на челу државе. У Словенији се појавила тајна организација „Народна одбрана“ која се потчињавала руководству српског генералштаба, односно Апису! Пажњи аустријске обавештајне службе умакло је много чега: све словенске организације младића и девојака – борбени скаути, гимнастичка друштва „Соколи“, чак антиалкохоличарска удружења трезвењака – сви ти легални и невини савези и организације у ствари су били добро замаскирани огранци „Црне руке“, и они су разапели своје мреже у Словенији, Македонији, Босни и Херцеговини. Стваралац политичког патриотског подземља - тајне организације „Црна рука“, Апис је био „покривен“ организацијом „Бела рука“ – подземљем монархиста.

Аутор записа сматра и то да је обавештајна служба Србије, неприметно усмерена према руској, била, активнија од Бечке, јер није деловала на заштиту монархије, већ ради ослобођења народа, увек подржавана угњетеним светом словенства. *„Србима је у њиховој борби помогло постојано „кипљење“ у котлу Аустро-Угарске, где су се за примат бориле моћне националне снаге, спремне да у сваком моменту од Хабзбурга затраже самоопредељење. Чак су сами руководиоци аустријске шпијунаже признавали: „Ако је Балкан само политички барометар Европе, то се Србија све више преобраћа у запаљиву капислу која је способна да дигне у ваздух мински систем наших политичких несагласности“*. Кад прича за анексију Босне и Херцеговине каже да је барон Ерентал, правећи будалу од руског министра Извољевског, обмануо самог себе. Он се надао да ће

кундаком пушке распљоштати сваки гнев Срба, али уместо смирења Балкана, Европа је осећала невиђени успон национално-ослободилачког духа.⁴³

Пикуљ пише и о томе како су Хабзбурзи покушали да униште један од темеља постојања народа, то је његов језик. Они су, каже Пикуљ, били намерно измисли „босански језик“ како би покороном становништву „доказали“ да они немају ничега заједничког са Србима. Аутор мемоара каже: „*Купио сам граматику „босанског“ језика, која се показала изванредним уџбеником за учење управо српског језика!*“ У Риједи је приметио да се Хрватски католици нису много жалили на угњетавање Аустрије, па су их Срби, због покорности Немцима, погрдно називали „Шокцима“. Хабзбурзи су подстицали Мађаре да тлаче оне Хрвате који су се осећали самосталнима, а Хрвати су у свим приликама потцењивали Србе. Тако су становници обала Јадранског мора били притешњени окупацијом а још су се и сами гризли међу собом као пси луталице.⁴⁴ Овде он показује јасну намеру аустријских власти да заваде словенске народе у своју корист.

Аутор мемоара каже да су Турци, за разлику од Хабзбурга, за време свог присуства на Балкану жестоко черупали и кињили Словене али се никад нису мешали у ствари цркве и образовања. Са друге стране, Хабзбурзи су позатварали словенске школе. Забрањили су да се певају народне песме, нису се смели славити празници и свирати уз гусле. Беч је постављао свештенике од својих присталица. Пре њиховог доласка, за време Турака у Босни је постојала самостална семинарија, радиле су учитељска школа и реална гимназија у Сарајеву. Босанци су сами себи бирали свештенике. Даље говори о злоделима бечких власти у Босни, о великим наметима који су били неподношљиви. О честим затворским казнама због нереалних дугова, о глади 1887/1889. где су људи да не би умирали, јели траву и корење. Секли су им шуме и рушили куће. Закључује тиме да је јасно зашто су се Словени Босне и Херцеговине одметали у разбојнике, ускакали у Србију и Црну Гору, или продавали куће и имања, емигрирали у Канаду или Аустралију. „*Ми овде више нисмо газде!*“ – говорили су они. *На улицама Сарајева ниси могао да говориш српски, све њушке су одговарале на немачком језику. Цивилизација, култура, просвета, коју је Беч обећао на конгресу, Србима се ни у сну нису остварили. Децу су слали у Одесу, Кијев, Москву и Петроград – тамо су учили бесплатно, тамо су словенским младићима давали повишену*

⁴³ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 151., 152., 167.

⁴⁴ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 189.

стипендију, тамо су се образовали будући активисти словенске ренесансе.⁴⁵ Поново аутор спас од аустријске тираније налази у Русији.

У сплету догађаја који су се дешавали с краја 19. и почетка 20. века, сам положај балканских земаља, географски и политички, чинио је да Балкан буде „политички барометар Европе“, а Србија „запаљива каписла“.

„Ја волим све што је право руско“ – Лошчиц и Јерофејев

На основу слике о Србима у делима Лошчица и Јерофејева, који пишу у временски блиском периоду, с краја двадесетог и почетка двадесет првог века, виде се две различите представе Срба и Србије, њиховог односа са Русијом и обрнуто. Лошчиц даје суморну али не и безнадежну слику Србије, која стоји на раскрсници два пута. Један је пут западног капитализма који Србију води по мишљењу Лошчица у ропство, у заборављање и трговину са поносном историјом а други пут је онај на који он жели да усмери Србију и Србе, пут поштовања историје, православља, традиције, херојства...словенофилски пут, на којем ће Србија и Русија бити усмерене једна на другу. На крају књиге, иако није успео у својој намери да се напије ракије из Карађорђевог подрума, он ипак на селу успева да оствари и засити свој словенски дух. Са друге стране, Јерофејев у својој *Краткој енциклопедији српске душе* говори о српској слепој и безразложној љубави према Русији. Србе у нечему приказује доста сличним Русима, али код њега, то нису као код Лошчица, традиција, вера, дух, култура, већ расипништво, бонвиванство, лакоумност, неодговорност.

На Лошчицевом путу херојства, као најсветлији пример узима се Карађорђе а поред њега и друге личности које су кроз историју ушле у мит. Он често критикује савремене Србе због односа према вођи Првог српског устанка, због кокетирања Срба са филозофијом западног капитализма преко великих историјских личности, у нади да ће се тај однос променити и да још није касно. „ Главни јунак сматра да Србима није баш најпријатније и на понос када се присете Карађорђеве смрти. Док гледа у излоге, револтиран је чињеницом да су на етикетама флаша цар Лазар, царица Милица, Косовка девојка. „ Добро сте, момци, научили да тргујете српском славом и именом својих јунака“. „ Шта се све неће урадити да би се удовољило светском туризму! И то су

⁴⁵ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 132., 133.

Словени, и то су Срби? Ако су такви, твоји Срби, онда си ти Петровићу чисти Папуанац или Турчин“. „Па какви су то Срби који су спремни да своју историју налепе на флаше, а? Код кога сам ја, питам се дошао?“ У једном тренутку, разочаран закључује: „Пре ћеш наћи Словене на Гренланду него овде на Балкану!“ И свето име „Косовка“ је продато“. (било је на етикети вињака). Много га љути што је историја стала на етикете да напија белосветске туристе. „Вожд Првог српског устанка гледа са етикете на своје земљаке мргодно, са прекором: Како вас, вели, није срамота! Прелепили сте ме на боцу и пустили у продају своју стару славу!“ „Твоји Срби се морају дозвати памети. Иначе, народ који је рађао хероје, почеће да рађа келнере а нација ће се преобратити у послугу светског туризма“. Он жели да ступи у везу са правим Словенима. Каже да су га издали Чеси, Пољаци, Бугари а веровао је да ће их у Србији наћи али се разочарао. „Овде, мислио сам постоје прави Словени. Ја им отварах душу, а који ће ми враг моја отворена душа без иједног долара у новчанику, чак и новчаника немам“. Међутим, после неког времена каже да га прехрањују осећајне Српкиње и Срби – док не наступе лепши дани. Каже да је разлог што их је недавно нападао било лоше расположење⁴⁶. Лошчиц и даље верује да није све изгубљено и да Србија у коју он верује и даље постоји само се сакрила од јаког утицаја Запада.

Јерофејев са друге стране спочитава Србима њихову раскалашност, неозбиљност и површност. Наиме, у другом делу „Земља веселих издавача“, говори о неодговорности директора издавачке куће, да је његова књига због које је дошао још увек у штампарији и да је неизвесно када ће уопште бити готова. Описи ручка које је аутор пренео доста су далеко од слике народа о којем прича Лошчиц. Јерофејев говори: „Јео сам са осталим службеницима у седишту компаније Микија, техничког уредника, који још није одштампао моју књигу. Био је пијан када смо се упознали, али се за столом, док смо јели, мало отрезнио, да би се затим брже-боље поново напио и, положивши главу на сто, запевао некакве српске песме“. Други службеници су све више пили и све више пажње обраћали на конобарицу. Затим се појавио и директор који је већ био пијан. По утиску који оставља на читаоца, уместо да буде најозбиљнији, директор је представљен као коловођа чопора који је први у халапљивости и глупости. Наиме, Јерофејев каже како су већ после пет минута причали о вечним питањима а међу првима да ли је боља

⁴⁶ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 7., 9., 13., 16.

шљивовица или вотка, а потом је повео разговор о „карамазовским“ темама. Каже да је диреткор најпре вино, пиво и шљивовицу пио одвојено а касније заједно. Причао је о Богу и судбини, слободну вољу није признавао: *„Он није видео никакву разлику између човека и кукуруза, а с обзиром на то да је он ипак председник Удружења српских издавача, ко сам ја да му противречим“*. Јерофејев се запрепастио када су кренули, што је директор тако пијан сео за волан: *„Био је толико пијан да је испрва само дуго зуррио у волан, покушавајући да схвати чему служи“*. Њихова ноћна вожња се завршила тако што су се закуцали у леју с гладиолама.

Сутрадан, на сајму књига, Јерофејев се упознао се са директором издавачке куће. После тога је са групом људи, укључујући и неке од претходне вечери отишао у ресторан на води. Певали су и уживали. Певали су прелепе српске народне песме. У песмама се певало о срцу и души, *„и било ми је чудно што сам све разумео. Одједном сам силно пожелео да отпутујем у неко српско село“*. Сутрадан, директор се поново упознао са Јерофејевим. *„Схватио сам да је доста тих лагарија о словенским врлинама и да морам да бежим главом без обзира. Побегло сам код другог издавача који је такође објавио моју књигу. Ту је све деловало некако елитније“*. Упознао се са новим директором и пошао са њим на ручак, у жељи да нешто сазна о демократији у Југославији, шта мисле о страшном рату, Милошевићу и америчком SMART WAR. На ручак су ишли и један историчар, филозоф и преводитељица. *„Уместо у сулуди ресторан на води, отишли смо у ексклузиван ресторан у неком подруму. Испоставило се зачудо да ресторан није био офуцан. Сели смо и наручили српску закуску. Ништа није слутило на неку невољу. Поставио сам своје питање о страшном рату“*. *„Зар ви да говорите о страхотама, ви који познајете људску природу изнутра, ви, који сте написали причу „Попугаичик“! – узвикнула је преводитељица. У жељи да настави разговор, каже да се десило нешто страшно, наиме, „савршено трезвени филозоф“ који је ту седео, запевао је. Кафана је живнула. После прве почео је и другу и тако још дуго. „Срби ни у чему немају меру, рекла је преводитељица. Не сметајте речима, рекао сам, цитирајући Павића.“⁴⁷*

Ова слика Срба је потпуно супротна од оне коју даје Лошчиц. Он иако за неке ствари критикује Србе, то ради јер верује да ће се то променити, некада то ради и

⁴⁷ „Kratka enciklopedija srpske duše“, Beograd – Moskva 2002.
<http://www.klubputnika.org/zbirka/putopisi/3737-kratka-enciklopedija-srpske-duse/> (18.8.2020).

превентивно, док Јерофејев приказује једну безнадежну слику народа у којем „хајдучија“ води главну реч.

Лошчиц остварење својих идеала доживљава на српском селу у Шумадији. Описује праву сеоску идилу. *„Пре спуштања још једном разгледам ову чаробну земљу: она се разнежила под сунцем, плаве жиле њених винограда су набрекле, магличасте шљиве опале са грана леже по трави, као капљице њеног зноја, она одмерено дише, малко задихући крајеве неба“*. У таквој атмосфери раја, он доживљава катарзу: *„И зар нису овде, зар нису у овом гнезду кости мојих праотаца, који су се са мало речи разумевали на целом пространству између Мораве и Припјате, између Оке и Дрине, између Ворскле и Брегалнице“*. Фасцинација природом долази до изражаја када воћњак пореди са националним парком, а са великим усхићењем представља и процес печења ракије, за коју је већ раније рекао да је најбоље пиће на свету.

Све време описује идиличан живот на селу, рајску природу и љубазност домаћина али контраст читавој слици даје то колико они од рада немају ништа. За литар бензина потребно је продати три килограма парадајза, исто је и литар уља а пшеница је десет пута јефтинија од литра бензина.⁴⁸ Међутим, и поред тога, Лошчиц их показује као људе који су срећни и малим стварима, којима је духовно и породично, битније од материјалног.

Срби су приказани као прави домаћини. Уз богату трпезу, љубазност, поштовање он поврх свега истиче велику и здраву породицу, коју поставља као основу свега. У читавој слици живота на селу, месту где је дух који све време тражи и пронашао, уклапа се и мотив српског војника који се дан пред одлазак на одслужење војног рока поздравља са најближима. Представљен као јак и весео момак који треба да наследи традицију која траје вековима: *„У војску се шаље јак, весео и сит момак а не слабић. Мора се послати онај који ће постати прави јунак а не да осрамоти породицу и целој Србији“*. Ратничка часна традиција уочљива је и преко најстаријег мушког члана породице, старог, ћутљивог четника у избледелој војничкој блузи и чакширама, којег описује као изузетно гостољубивог домаћина. У делу Лошчица, може се приметити да је појам четник, синоним за традиционалног, вредног, праведног, честитог Србина, којем су словенофилство, отаџбина, природна тежња према Русији једини пут. Међутим, док су се возили селом, у сусрет је ишао други старац. На основу његовог изгледа главни јунак закључује да је овај

⁴⁸ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.273., 276., 277.

партизан.⁴⁹ Иако је закључак доста површан, испод њега се крије борба и стална подела, која ни после много деценија у народу није превазиђена, подела на партизана и четнике.

Главни јунак, са домаћином Ацом, који се безусловно предаје госту речима: „*Ја волим све што је право руско!*“ остварује тај заједнички „словенски“ дух. Заједно певају песму „Тамо далеко“. За црвенило, главни јунак каже да су Словени црвени. „*То је општеловенско запажање. „Црвена боја“ – то је боја нашег мучеништва, а не зато што смо ми видиш крвожедни или више пијани од других. Други Словене не воле зато што их се плаше, јер ће словени ипак победити – у духу. Не овде на земљи, већ на небу. Зато су и завидљиви*“.⁵⁰

„Право руско или прави Рус“. Виктор Јерофејев у свом делу уводи ту конструкцију „прави Рус“. Када се по други пут сусрео са старом преводитељицом, она је причала о томе како један руски писац, чију је књигу превела, није могао да је разуме: „*Али вас волим више*“. *Рекла је потпуно искрено. Он је мешанац а ви сте прави Рус. Или се можда варам?*“ Поштено сам признао да сам стопостотни Рус. У очима јој је засијало нешто тако силно да сам помислио да се не бих добро провео да сам рекао да сам Јеврејин или Американац“. Јерофејев не пориче постојање већ толико помињане руско-српске и српско-руске љубави, али поставља питање њене чистоте и обостране искрености. Кроз примере које он даје у свом тексту, та љубав не стоји на неким рационалним основама. „*И какав је уосталом то Србин који не воли Русију! Још нисам упознао таквог Србина! Нисам још ни стигао у Београд, а већ су ми са свих страна причали о томе како воле Русе. Прво помислиш, типично руски: Шта хоће од мене? Али онда схватиш – неће баш ништа, они те само воле па воле, све време, потпуно некористољубиво, помињући и кад треба и кад не треба Достојевског и Црвену армију. Они су још убеђени да смо ми ослободиоци, њихови спасиоци*“. Помиње своју преводитељицу, која је вероватно била заљубљена у Русе и причала је о томе како су Срби волели црвеноармејце, али прича се на крају свела на то да су их Срби хранили и чиме су их хранили а потом и како су питали њену баку има ли у кући нека девојка. Пошто је будућа мајка преводитељице била сакривена у подруму од ослободилаца, они је нису пронашли, баки су на поклон предали, „из чисте словенске дарежљивости“, одору православног свештеника, све са његовом косом залепљеном за

⁴⁹ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр.269., 270., 277.

⁵⁰ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр.252.

одору. На закључак аутора да ипак нису силовали њену мајку, она је рекла да мајку нису, али да оца јесу. „Ипак, ништа од свега тога није могло утицати на љубав према Русима, и није утицало, и неће. Али зато је однос Срба према Американцима, с којима су играли игру која се звала SMART WAR, крајње уздржан: туђинска култура“.⁵¹

Лошчиц већ на почетку романа говори о српској сумњичавости према странцима, ма били они и Руси. Одатле и разлог зашто главни јунак већ трећи пут неуспешно покушава да стигне до Карађорђевог дома. Срби су мислили да је обавештајац. Да жели да испита да ли у близини Тополе постоји експлоатација Урана на Руднику. У првом покушају Срби су се позвали на то да је новац обезвредњен и да нема потребних средстава за пут. Ово довољно говори о финансијској ситуацији и сиромаштву у Србији. У другом покушају, дошли су до Ниша где су га Срби толико напили да се пробудио тек када су стигли у Београд. Наводно су мост за Тополу случајно промашили а за повратак није било бензина.⁵²

Лошчиц за списе о Дражи Михајловићу које главни лик преноси, сматра да их у Србији нико неће штампати, да колико год десна штампа грди све титовско и комунистичко, расположење већине становника још увек није онакво какво се заправо чини. Сматра да то становништво мрзи равногорце и уверено је у слику Драже као издајника. „ У својим пространим становима скрушено уздишу: с Титом је било куд и камо боље него сада, јесте узео много себи ал је и људима дозвољавао да живе по својој вољи, у његово време је био поредак, нико није смео да цера Југославију на комадиће, сви су јели и пили, није се спомињала никаква инфлација, није било национализма, међупартијских свађа, био је социјализам какав ни Руси нису сањали“. Међутим, са друге стране говори да су се већ са краја 80-их на београдским улицама појавили млади људи који су продавали властите снимке (самиздат) са четничким песмама. Неки од наслова тих песама били су: „ Жив је Дража умро није“; „ Дража и Никола“; „ У бој са Дражом“; „ Живео чича Дража“. „Као и код Руса, и код Срба је у породичном и пријатељском опхођењу широко распрострањено скраћивање, приснији облици личних имена – отуда и у случају Драгољуба замена поверљиво – пријатељским Дража. Касете су прво продаване крадом, пазећи на полицију, а уз неке од њих добијала се и фотографија Драгољуба

⁵¹ „Kratka enciklopedija srpske duše“, Beograd – Moskva 2002.

<http://www.klubputnika.org/zbirka/putopisi/3737-kratka-enciklopedija-srpske-duse/> (18.8.2020).

⁵² Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр.5.

Михајловића“. Као да жели да каже како неки Срби још нису спремни да прихвате итсину и да им је лакше да се крију иза „лажи“ не знања. За списе о Дражи каже следеће: „Разуме се, управо ово, нико Стручњаку неће рећи зато што су Срби учтиви људи. Али ће иза учтивости стајати неизговорен савет: пиши ти радије о Стаљину и о своме генералу Васлову а ми ћемо сами писати о Титу и Дражи. Ви прво доведите у ред тамо код себе, у Русији, оно шта сте починили, а ми ћемо сами своје довести у ред“. Међутим, код њега „истина“ мора да победи, те на основу прочитаних списа закључује да су комунисти ипак неуспешно покушали да упрљају име Драже: „Ваша лаж је пола века мутила воду али је ипак испливала горе окренута трбухом као цркнута рибетина. Надали сте се да ћете нам напунити уши својим смрдљивим ђубретом и на крају сте се сами упоганили, напунили сте пуне панталоне“.⁵³ Он види победу над комунизмом иако су његови остаци присутни и даље, али да се расположење јавности увелико мења.

За помирљивост Срба према садашњости, на коју су спремни и да остану слепи ако им не иде у прилог и другим сличностима са Русима говори и Јерофејев: „Срби су ти налик Русима, према реалности се понашају с дивљења вредном равнодушношћу. Причају ми како су за време бомбардовања у почетку ишли у склоништа, а затим су се улећили и престали да одлазе, само су лежали у кревету и слушали како завијају сирене“. О том негативном приказу заједничких карактеристика два народа сликовито говори и сцена из авиона: „Све је било пуно торби, као код Бабела. Путници у авиону седели су на балама робе. Колена су им ударала у зубе. Само што је авион додирнуо београдску писту, сви су скочили и почели да гурају једни друге пакетима и торбама, увезаним канапом. Постоје само две земље на свету у којима стјуардесе нису у стању да обуздају тај „праведни“ торбарски бунт путника: ми и они, сродне душе“.⁵⁴

За разлику од Лошчица који пролазећи кроз успоне и падове на крају доживљава просветљење и смисао свог путовања, Јерофејев првим авионом бежи назад у Русију. У представама Срба и Србије које нам доносе ова два руска аутора, може се закључити да је њихово гледиште потпуно различито. Док Лошчиц као највећу опасност за Србију, али и Русију, види у одрицању традиције, херојске историје, православља, међусобних односа

⁵³ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 75., 100., 101., 102.

⁵⁴ „Kratka enciklopedija srpske duše“, Београд – Москва 2002.

<http://www.klubputnika.org/zbirka/putopisi/3737-kratka-enciklopedija-srpske-duse/> (18.8.2020).

две „братске земље“, коју је пре свега донео комунизам а сада и пут ка капитализму где све има своју цену, Јерофејев поставља српско-руске и руско-српске односе на ниво бајке која у себи нема рационалне основе. Примерима злости црвене армије, безразложним истицањем љубави према Русији које у поступцима није имало оправдање, Јерофејев покушава да поткрепи своје тврдње. Код Лошчица је за ова два народа заједничка узвишена борба, ослоњена на традицију и веру коју сваки словенофил пре свега доживљава у себи. Он ту борбу представља као пут пун успона и падова, усхићења и разочарања, док Јерофејев једино заједничко види у хајдучком и бонвиванском понашању.

Београд

Колико су Балкан, и његови градови били занимљива туристичка понуда за Русе, говори Валентин Пикуљ: *„Богати Руси су сваке године посећивали Европу. Најчешће Берлин, Париз, Рим; ређе Лондон и Мадрид, али скоро нико од Руса није ишао да посети Србију, Далмацију или Хрватску. Никакви путни водичи нису позивали да се та места посете. Руси су само кроз маглу замишљали шта се тамо налази“*.⁵⁵ Међутим, у делима руских аутора који су писали о Србији, незаобилазна је била слика Београда која се може пратити кроз читав 20. век и сам почетак 21. века.

„ Београд, са својим кућерцима и прљавиштином, са локвама и свињама у њима, подсетио ме је на запуштену руску провинцију. У хотелу „Кичево“ у којем је отсео, све изгледало убого и жалосно“. Тако Београд са почетка двадесетог века описује Пикуљ. Када је разговарао са лакејем, овај му је рекао: *„Штета што сте стигли у тако подло и погано време“*. Упозорио га је да је у „Кичеву“ стари, турски обичај, ако нема довољно соба за госте, новодошле пошаљу код других гостију и тако по двојица спавају у једном кревету! Време овог описа је пре Мајског преврата, да би нешто касније, за време краља Петра рекао како су га после обиласка Сарајева, на граници Србије претресали, али зато у Београду нико није ни питао за документа, и све што је говорио веровали су му на реч. *„ Поверење и гостољубље Срба ушло је у пословице. Још једна добра особина Срба је да не желе да залазе у туђи живот“*. Прича како се Београд изменио за време краља Петра. Изграђени су неки удобни хотели, појавили су се излози и модни магацини, мостови су били калдрмисани. На сто педесет улица било је сто педесет полицајаца, али они нису

⁵⁵ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.185.

имали шта да раде: „Србија је земља у којој нико не пијанчи, нико не изазива туче или скандале, нема ни једног просјака“.⁵⁶

Занимљиво је да је првом Пикуљевом опису Београда, из времена Обреновића, готово сто година касније, Јерофејев дао опис самог града и хотела доста слично: „Београд је офуџан. Офуџан је на свим замисливим и незамисливим местима. На офуџаним зидовима исписане су простоте које може да разуме сваки Рус, све и да ништа не зна о српском језику. Офуџани су таксији чија се врата затварају и отварају на потпуно руски начин. Офуџане су јакне и кишобрани. Хотел у којем сам био смештен прави је пример руине преостале из времена „веселе“ социјалистичке архитектуре, са расклиматаним креветима, мадрацима, лампама, ходницима, доручком, подовима и тим вечито запаљеним смрдљивим цигаретама службеника. Као да читав Београд, који је у мислима совјетске либералне интелигенције био синоним за слободан град, личи на лутку којој су откинули главу. Додатно, слику Београда појачава исказ да се Срби не обазире се много на прљаве завесе које виоре на ветру, провирујући кроз разбијене прозоре зграде Генералштаба, уништене у америчком бомбардовању“.⁵⁷ У исто ово време, на самом крају 20. века и Јури Лошчиц доноси сличну слику Београда: „Београд је сав сив, куће су сиве, све се осећа на чађ и јефтине дезодорансе, киша, и она мирише на чађ и бензинска испарења“. Аутор на више места истиче да Београд врви од мрежа иностраних обавештајних служби. За рецепционара претпоставља да можда ради за државну безбедност.⁵⁸

На основу свега наведеног може се закључити да Београд одаје утисак, суморног, старомодног града, у којем се негативне последице старих времена и даље осећају, били то трагови турског ропства код Пикуља или последице бомбардовања код Јерофејева.

О Црној Гори

Још од времена Првог српског устанка па до краја 20. века, слика о Црној Гори у руској књижевности се није значајно мењала. Већ на почетку 19. Века, Пушкин пише песму „Бонапарта и Црногорци“. Говори о храбрости и јунаштву малог народа на Балкану,

⁵⁶ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 62., 63., 193., 194.

⁵⁷ „Kratka enciklopedija srpske duše“, Београд – Москва 2002.

<http://www.klubputnika.org/zbirka/putopisi/3737-kratka-enciklopedija-srpske-duse/> (18.8.2020).

⁵⁸ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.8, 17.

који одолева далеко снажнијим непријатељима. Пушкин је њихову храброст супротставио једном од најзнаменитијих војсковођа, Наполеону. Већ у првој строфи говори о храбрости црногорских племена и Наполеоновом страху од истих: *„Црногорци, шта је то? Бонапарта питао је: Јел истина-Племя зло, не плаши се силе моје.“* Представља их као јуначка племена која на пушке и коњицу без страха иду камењем, која никада не нападају него бране своје: *„Засједосмо у гудуре да незванце дочекамо, што кренуше уз планину, да униште што имамо.“* Непријатељ, у овом случају Наполеон, немилосрдан је у жељи да прикаже снагу и моћ своје војске и оружја и наређује да се не штеди непријатељ. Упркос бројној надомоћи, побеђује храброст Црногораца којима је живот мала цена за одбрану своје земље. Пушкин песму завршава стиховима: *И од тада Французима, не свиђа се камен наш, и црвене кад год виде, црногорске капе краш.“*⁵⁹ У свему овоме, види се Пушкинова фасцинација малим народом који је решио да се супротстави далеко моћнијем непријатељу. Читава песма одише снагом, витештвом, чашћу, поносом, вером. Као главни идеал ставља се слобода, за коју је глава ситна цена.

Сличну слику Црногораца, у друој половини 20. века, даје Валентин Пикуљ у свом делу „Имам част“. Сусрет са Црном Гором описује на следећи начин: *„Отпловио сам на југ према Котору, одакле се као неприступачни зид узвисила тамна – Црна Гора, с независним и поносним народом, на чијим границама се завршавала управа Хабзбурговаца, јер су се Аустријанци плашили Црногораца као ђаво тамјана“*. Још једна сила, овај пут Аустрија, устукнула је пред „неприступачним зидом“, „тамном Црном Гором“. Епитети којима описује Црногорце говоре довољно „независтан и поносан народ“.

Пикуљ, већ на почетку књиге говори о Црногорцима. *„Како ми је мајка говорила разлику између Срба и Црногораца, Србин је умерен у поступцима, ход му је чак импозантан. Црногорац је увек на опрезу, у сваком моменту спреман је да иза појаса тргне пиштољ. Пет стотина година они су се држали у Црној Гори у изолацији од света, али су зато очували слободу“*. Иако кроз цео роман провејава идеја заједништва јужнословенских а и словенских народа, он овде ипак даје малу разлику између Срба и Црногораца. Као и његови претходници, и Пикуљ уз Црногорце везује појам слободе. У Генералштабној академији, аутор мемоара које доноси Пикуљ, дружио се са Црногорцем

⁵⁹ „Bonaparta i Crnogorci“

<https://montenegrina.net/fokus/176-godina-od-smrti-puskina-autora-pjesme-bonaparta-i-crnogorci/> (18.8.2020).

Данилом Црнојевићем, који је учио са доста напора. Овим аутор потврђује стереотип о Црногорцима као не толико радним људима. Он му је био извор догађаја са Балкана. Данило је веровао да ће Србија постати нови Пијемонт.⁶⁰ Овде аутор мемоара улогу ујединитеља Јужних словена, у времену пре Првог светског рата види у Србији.

Пикун говори и о реакцији руске јавности на догађаје који су потресали Балкан. „У данима мог детињства у Петрограду су често организовали дане „ сакупљања милостиње“. Сећам се, мајка је издашно два пута дала прилог за Црну Гору, која је пострадала од суше“.⁶¹ Овде као да жели да прикаже словенско заједништво и саосећање блиског народа.

Слични мотиви, појављују се нешто раније, крајем 19. века код Толстоја у делу „Ана Карењина“. Он такође говори о ангажовању руске јавности, скупљању прилога, слању војне помоћи, за време Српско-турског рата. Он спорадично помиње Црногорце у контексту Српско-турског рата. Као и код Пушкина раније, он истиче јунаштво Срба и Црногораца и реакцију руске јавности на њихову борбу: „А јунаштво Срба и Црногораца, који су се борили за велику ствар изазвало је у целом народу жељу да се помогне браћи, и то не речју него делом“.⁶²

Јуриј Лошчиц, на самом крају 20. века, доноси једну футуристичку слику стварања заједнице државе Србије и Русије која ће стајати на темељу православља. Сам избор престонице је јако занимљив. Наиме, у разговору са продавцем он говори о стварању најслобоније државе на свету, православне државе и савезу Србије и Русије, са престоницом на Цетињу. За Црногорце каже: „Сви Црногорци су миновског раста, као ваш Петар Његош. Херојски, јуначки народ!“

Као и његови претходници, Лошчиц говори о херојском и јуначком народу, Црногорце и Србе сматра једним народом, а Његоша херојем и јунаком изузетних врлина сличних Карађорђу, којем је и сам Његош посветио стихове.⁶³

⁶⁰ Валентин Пикун, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 190., 24., 151.

⁶¹ Валентин Пикун, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 25.

⁶² Лав Николајевич Толстој, *АНА КАРЕЊИНА*, том други, Београд 1981., стр.444.

⁶³ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 124.

Српкиње у делима руских писаца

Код руских аутора, поред описа живота у Србији, спољне и унутрашње политичке ситуације, немирних догађаја, слике Београда, занимљиво је испратити и различиту слику о Српкињама коју доносе.

Пушкин први доноси слику жене преко Карађорђевог кћери, у песми *Карађорђевој кћери*. Пушкин је био фасциниран, женском лепотом и јужњачким карактером. Карађорђеву ћерку он је доживео као сушту супротност своме оцу, „злочинцу и јунаку“ достојном и ужасавања и славе. Карађорђева кћи, од играчака је имала нож, и то „наоштрена братоубиством“, али је бурно доба свога оца управо она искупила својим „смиреним животом пред небесима.“⁶⁴

Валентин Пикуљ у свом делу даје приказ жене преко мајке наратора приче, која је српског порекла, повезана са династијом Карађорђевића. Наводи да је често давала добровољне прилоге и милостињу која се скупљала за Србе. Пренела је на сина љубав према српском пореклу, култури и традицији. „Прве песме које сам слушао биле су мајчине „лазарице“ у којима се нису чуле речи љубави и радости, већ су се у њима опевавали народни јунаци пали у бојевима“. Слободних духа, који је по мишљењу аутора карактеристичан за Србе, и његова мајка, која је осећала велику љубав према сину, могла је снаге да оде од мужа и сина у потрагу за својом природом: „Као и све жене словенског југа, и мама је била самовољне и напрасите природе, живећи, поривима душе и срца“. Аутор је у неколико наврата покушавао да је пронађе, сазнао је да је била политички затвореник за време Обреновића али после њиховог пада и преврата изгубио јој је сваки траг.⁶⁵

Неколико пута Лошчиц одаје симпатије и према Српкињама. За Београђанке каже да су љупке даме, љубазне, у установама у којима је био: „Оне изгледа непрестано пуше још од времена османског ропства, и кунем се, ако постоје жене на свету којима пристаје пушење, онда су то управо Српкиње. Пушење придаје Српкињи неку додатну чар“. Када долази на село, фасцинира га то да жена служи али не седе за сто са гостима или мушкарцима из своје куће. Домаћица Милица, приказана је као дивна, гостољубива,

⁶⁴ „Karadorde i Miloš”

<http://admin.nedeljnik.rs/nedeljnik/portals/news/srbi-u-ruskoj-knjizevnosti-od-karadorda-i-milosa-do-poslednjeg-rata/> (18.8.2020).

⁶⁵ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр., 17., 24., 25.

предусретљива жена. „Српска жена није навикла да дуго разговара са гостима, поготово још из друге земље“.⁶⁶

Приказ Српкиња је код Јерофејва оскудан. Најистакнутије место јесте када говори о конобарици која је ипак остала запажена. „Још три сата се јело и пило а конобарицу су свремена на време награђивали шљапкањем по стражњици. Свиђало јој се то па је то радио и сам директор“.⁶⁷ Иако оскудан, овај приказ се у потпуности не слаже са оним што Лошчиц говори за жене у Србији.

Од часних и моралних, љупких, стидљивих и патријархалних, до жена које покушавају да нађу своју слободу и оних не тако моралних али заводних и враголастих жена, приказ Српкиња је код руских аутора доста различит.

Снажна личност и романтичарски јунак са Балкана

Нови век у историји човечанства донео је са собом велике системске промене које су у другој половини 18. века добиле свој израз кроз технолошки, друштвени, економски, идеолошки, политички напредак. Талас слободних идеја, запљуснуо је готово читаву Европу и свет. Немири су се ширили годинама попут пламена. Док се народ неких земаља борио против свемоћи властодржаца, ради побољшања свог положаја и утицаја на политичку ситуацију, други су се борили за самосталност и скидање туђинске управе у својој земљи.

Србија је у овај период ушла као вазална турска област. Преко устанака за национално ослобођење започела је и опсежна дипломатска борба у Србији и на Порти за самосталност. Коначна победа извојевана је на Берлинском конгресу 1878. године. Са 20. веком дошао је и низ ратова, преврата, промена државног и друштвеног уређења.

Време пуно неизвесности, унутрашњих и спољних немира, изнедрило је и велики број романтичарских јунака, бораца за правду и национално јединство, великих личности чије је име прелазило државне границе и улазило у домаћу и страну литературу. Такве личности биле су чест мотив књижевних стваралаца широм света. Представљени у свој својој раскоши, снажни и јаки, људи спремни на велика дела, храбри и часни, са великим

⁶⁶ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 16., 269., 270.

⁶⁷ „Kratka enciklopedija srpske duše“, Београд – Москва 2002.

<http://www.klubputnika.org/zbirka/putopisi/3737-kratka-enciklopedija-srpske-duse/> (18.8.2020).

моралним дилемама, који се супротстављају увек снажнијем непријатељу. Међутим, то је и време издајника и кукавица, који лични интерес стављају испред колективног.

Карађорђе у руској књижевности 19. и 20. века

Слика хероја, борца, ратника, спаситеља, која влада кроз два века, оличена је у Карађорђу Петровићу, вођи Првог српског устанка. Иако је опус руске књижевности деветнаестог и двадесетог века, везан за историју Србије и њене личности маргиналан, јасно се може закључити да је Карађорђе у руској књижевности персонификација мале, али ратоборне Србије. Слика Карађорђа се кроз време мењала. На основу Пушкинових песама с почетка 19. века и дела руских писаца из друге половине 20. века може се стећи утисак да је Карађорђе у различитом времену и политичким околностима описан на два различита начина. Наиме, почетком 19. века слика Карађорђа је била доста приземнија, сагледана у оквирима Првог српског устанка и борбе против Турске империје, док је са крајем 20. века и провалом национализма, после пада комунизма, Карађорђе попримио светачки карактер. Он више није борац за слободу и самосталност, превазилази оквире времена у којем је живео, постаје носилац једног новог времена и икона српске државности.

Готово два века после Пушкина, у време пада комунизма и промене система, Јуриј Лошчиц своје дело *Унион, српска прича-руска бајка* поставља на тај начин што главног јунака, великог словенофила, у свом ходочашћу по Србији и трећем походу на Тополу све време прати његов имагинарни пријатељ Петровић, који је заправо вођа Првог српског устанка, Карађорђе. Тако да и после два века, Карађорђе и даље остаје кључна фигура руског уметничког и херојског доживљаја Србије. После Пушкина, Лошчиц види Карађорђа у потпуно другом светлу. Код Пушкина, Карађорђе постоји као одметник и јунак, у контексту српске револуције као вођа покрета отпора, док код Лошчица он поприма месијанску улогу у очувању свега онога што оличава словенски дух, идеју националног, херојског, мученичког и православног у себи. О његовој светачкој улози говори и то да главни јунак већ трећи пут долази у Србију са циљем да посети Карађорђев дом, да се напије ракије из Карађорђевог подрума, да осети дух свеца у себи.

Узбуђење, напетост и слободно се може рећи фанатизам Лошчицевог главног јунака према Карађорђу осећа се готово на свакој страни романа када говори о вођи

српског устанка. Као понизни монах пред моштима свеца, тако и он доживљава свој однос према Карађорђу, чије кукавичко убиство у најгорем облику издајства њему даје мученички и светачки ореол. Већ на почетку романа, Лошчиц баш тај догађај из Карађорђевог живота ставља у први план. Однос главног јунака према Карађорђу, као најбољем пријатељу, узору, поред поштовања и дивљења, заснива се пре свега на оданости чак и у неким ситницама. Наиме, када одлази у продавницу, продавац му даје флашу воде са етикетом Милоша Обреновића, коју овај одбија купити због Карађорђа и тако му доказује своју оданост и верност. За њега је Карађорђе прави јунак и истински херој.

Лошчиц даје назнаке да се у руској литератури кроз два века доста мало говорило о Србији и њеним истакнутим личностима као и о Карађорђу: „У Русији после Пушкина нико није ни споменуо Карађорђа, а и у СССР-у – тим пре. А и Пушкин је представио тога Борђа Црнога као оцубицу. Је ли нам потребно да оптерећујемо машту покољења која расту тако суровим личностима?“⁶⁸ Ново рухо у које је аутор пресвукао Карађорђа, начин на који га је представио, готово светачки, са ореолом мученика и спаситеља, предводника читавог словенског света, свакако је другачији од оног како га види Пушкин који је Карађорђа сагледао доста приземније, у духу времена у којем су обојица живели. Једна доста сведенија слика човека, са свим својим врлинама и манама у околностима у којима је живео вођа Првог српског устанка.

Александар Сергејевич Пушкин савременик српских устанака и почетка борбе за самосталност Србије, међу првима се бавио савременим догађајима из српске средине, као и личностима које су касније обележиле српску историју 19. века. Он је имао прилику да се упозна са неким српским јунацима који су се борили против Турака, а затим емигрирали на југ Русије, где је Пушкин једно време био у прогонству. Тамо се упознао са Карађорђевог ћерком и посветио јој стихове „Карађорђевој кћери“. Пушкин је био фасциниран мушким јунаштом, женском лепотом, јужњачким карактером, несвакидашњим историјским догађајима и супротностима које се међусобно допуњују. И Карађорђеву ћерку он је доживео као сушту супротност своме оцу, „злочинцу и јунаку“ достојном и ужасавања и славе. Карађорђева кћи, од играчака је имала нож, и то „наоштрена братоубиством“, али је бурно доба свога оца управо она искупила својим „смиреним животом пред небесима.“

⁶⁸ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 134., 139.

Посветио је Пушкин песму и Карађорђу. У „Песми о Георгију Црном“, он у стилу народних епских песама, са словенском антитезом на почетку, описује покушај Карађорђевог оца да пријави неразумног сина Турцима, што га је коштало живота. Међутим, ово не говори о Карађорђевој злоби, а Пушкин покушава да га оправда за тај чин, јер је постојао виши циљ. Карађорђе у Пушкиновим стиховима најпре покушава да измоли од оца опроштај, трчи испред њега и клања му се до ногу. „*Поврати се рад' Господа Бога, не уведи ме ти у искушење*“ – преклиње син оца. На крају, када види да ништа не помаже, хладнокрвно вади кубуру и убија га.⁶⁹

Међутим, и Лошчиц два века касније говори о Карађорђевој суровости. Поглавље које почиње са насловом „Родофинкинова интрига“ већ на почетку говори о Карађорђевој окрутности за време устанка али и његовој правичности, честитости и моралној безгрешности. Прво помиње како је Карађорђе на почетку устанка убио побратима Теодосија из Орашца јер је овај ступио у договоре са Турцима. По причи, Теодосије се први ухватио за пушку али Карађорђе је био бржи, међутим и пре тога, на збору у Орашцу Карађорђе је најавио своју суровост. Даље говори како су савременици сачували и многа друга сведочанства о Карађорђевој окрутности. Најчувенији пример је Милошева реакција када је педесетих година, из Беча стигао рукопис Вука Караџића, „Правитељствујушчи совјет“ посвећен времену Првог српског устанка. Вук је забележио да многе војводе нису признавале Карађорђа за вожда и да га се нису плашиле. Тада је Милош свом секретару рекао: „*Како се нису плашиле Карађорђа? Ма није било ниједног коме се нису тресле гаће кад је улазио Карађорђу. Охо, плашили су се још како!*“ По Лошчицевим наводима, Караџић говори и о својеглавости других вођа устанка. Да би овладао њима, Карађорђе је морао да зна и да кажњава и да прашта. Као пример наводи како је Карађорђе опростио Обреновићу, тада војводи, који је окривљен за заверу и на суду није одбацио кривицу. Аутор закључује да је ово чврсто урезало слику о Карађорђу у народном памћењу као праведнику. Тако је и схваћена у народном предању смртна пресуда рођеном брату, коју је Карађорђе донео без суда и истраге.⁷⁰

⁶⁹ „Karadorde i Miloš”

<http://admin.nedeljnik.rs/nedeljnik/portals/news/srbi-u-ruskoj-knjizevnosti-od-karadorda-i-milosa-do-poslednjeg-rata/> (18.8.2020).

⁷⁰ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 140., 142.

Лошчиц није желео да испусти ни причу о Карађорђевом оцеубиству, међутим и сам каже да је прича била толико стара да ју је свако препричавао на свој начин. Вук се више од осталих бавио темом оцеубиства. Најраније излагање догађаја пренео је Леополду Ранкеу који га је пренео у својој књизи „Српска револуција“. По тој причи Карађорђе је учествовао у Првом устанку Срба 1787. године. Присиљен да бежи повео је оца и кренуо преко Саве. Отац није хтео преко реке, посвађали су се и Карађорђе је рекао „*Како да доживим да те Турци на полаганим мукама муче. Боље је да те ја убијем одмах!*“, тако га је и убио. У полемици са Светићем, аутором друге верзије оцеубиства, Вук ништа суштински није изменио. У каснијим интерпретацијама помиње се и мајка која наговара сина да убије оца јер су се спорили да ли напустити Србију или не. Главни јунак у једном тренутку прекида читање текста и обраћа се Петровићу. Наздравља „*за груди твоје матере, за њене штедре дојке, за њене увеле брадавице, којима је она исхранила толико народа – на жалост своју и радост*“.⁷¹ Он овде оправдава Карађорђев чин, жели да покаже како су интереси народа Карађорђу испред личних интереса, борба за слободу највиши циљ а мајку велича као мајку свих Срба а Карађорђа поистовећује са Србијом.

Ове приче о Карађорђевој суровости према најближима биле су довољне да се вожд представи као варварин и убица и нашао се човек који је то хтео да искористи и то у границама које превазилазе границе Србије. То је био чиновник министарства иностраних послова Русије Константин Родофинкин, који је у августу 1807. године стигао у Београд. Сам Карађорђе није хтео да поштује правила дипломатског протокола и није се појавио на дочеку. Карађорђе је знао колико се овај борио да буде послат за посланика у Србију, значи да је очекивао неку корист за себе. Друго, он је родом био прави Грк, „*а од Грка Србин нема шта добро да очекује за себе*“. *Нажалост, такво је искуство, и то не само покољења које данас живи.*“ Истиче се Карађорђева скромност и блискост са народом у тренутку када говори како је Родофинкин био смештен, како, вероватно није ни сањао, у празном дворцу турског паше. У те просторије је требало да дође Карађорђе, али је био равнодушан и радије је живео на сеоском имању у Тополи.⁷²

Лошчиц каже да се 1808. године, у Београду обрео Димитриј Бантиш-Каменски. Он је 1810. године у Москви издао књигу „Путовање у Молдавију, Влашку и Србију“. У

⁷¹ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 142., 144., 145., 146.

⁷² Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 146., 147.

потпуности је прихватио мишљење Родофинкина и када говори о Карађорђу. Прича почиње од оцеубиства а догађај премешта из осамдесетих година 18. века у време почетка устанка. Прича је слична Светићевој али за разлику од Светића, Каменски тврди да га мајка не подстиче на убиство већ га прекорева. Оваква слика Карађорђа постала је присутна не само у дипломатским кабинетима и војним штабовима, него и код руског читаоца. Лошчиц сматра када би руско читалаштво добило на коришћење уместо брошуре Каменског велики том војно-дипломатске преписке Карађорђа са главнокомандујућим Дунавске армије, са руским генералима а такође и преписку са српским војводама и старешинама, дипломатама и трговцима, писма написана Александру I, Наполеону, Фрањи I, Петру I Његошу; руски читалац би видео сасвим другог Карађорђа. Видео би државника са даром стратега и дипломате, енергичног војника. Умео је да надахњује људе, проналази војничке старешине, и још много тога.⁷³ Лошчиц не доводи у питање исправност Карађорђевих поступака и намера, не осврће се на приче које су га компромитовале а Карађорђеве државничке и лидерске способности ставља у први план.

Специфичност односа Карађорђа и Милоша Обреновића привлачила је велику пажњу. Историја их је запамтила као творце две српске краљевске династије а и у руској поезији 19. века њих двојица су били упарени. У песми „Менко Вујић ситну књигу пише“ опет у стилу јуначких песама, Пушкин пише о томе како Вујић упозорава Карађорђа да му Милош Обреновић ради о глави. „*Расрди се Петровићу Борђе, расрди се и очима севну, веђе му се црне намрштише..*“ Али и Милош Обреновић се борио против Турака, па је и он заслужио Пушкинову пажњу, у песми „Војвода Милош“. Колико се Пушкин прожео духом српског устанка говори почетни стих ове песме: „*Над Србијом смилуј се ти, Боже*“, и њен завршни стих: „*Стари Србин, војвода Милош*“.⁷⁴

Пушкинове песме одишу снагом, витештвом, чашћу, поносом, вером. Као главни идеал ставља се слобода, за коју је сам живот ситна цена. Херојски приказ појединца, у овом случају Карађорђа или читаве групе, даје слику људи који су сурови и окрутни, али и часни и храбри. Са једне стране борба против „неверника“ Турака, са друге, унутрашње

⁷³ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 151., 154., 155.

⁷⁴ „Karadörde i Miloš”

<http://admin.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalsnews/srbi-u-ruskoj-knjizevnosti-od-karadorda-i-milosa-do-poslednjeg-rata/> (18.8.2020).

несугласице и преврати, који нису увек одговарали историјској стварности али су ушли у легенду и личностима као што је Карађорђе дали карактер страдалника и праведника.

Занимљиво је и то да се у периоду прве половине 19. века, нико од руских књижевника није бавио Карађоређевим убиством иако је он био најистакнутија и најинспиративнија личност за књижевне ствараоце. Теме које су углавном занимале руске књижевнике биле су везане за борбу против надмоћног непријатеља и ропства, храброст и јунаштво појединаца и читавог народа.

Међутим, Лошчиц два века касније покушава да нађе правду и победу Карађорђа над Милошем Обреновићем у времену не само турског, него и новог, капиталистичког и „туристичког ропства“. Док се обраћа Карађорђу каже: *„Ослободио си своју Србију од Турскога ропства, али ниси могао предвидети да ће јој претити још страшније – туристичко ропство!“* Овде се види да аутор апсолутно негира тековину Милошеве борбе, и све заслуге приписује Карађорђу. Али и у нашем времену, по мишљењу аутора, Карађорђе је извојевао још једну велику победу над Милошем, у времену туристичког ропства, коју аутор објашњава као иронију историје: *„Вероватно се ту огледа иронија историје – у томе што су твојим именом Срби прозвали јак, благородан напиток, а лукави Обреновић, који је наредио да се одсече твоја глава и пошаље на дар турскоме султану, послужио је тек за минералну воду. Колико год ми се тражи да попијем надушак чаши воде, овога Обреновића, нећу ни да дотакнем. Радије ћу да се напијем обичне воде са чесме него да помешам Карађорђа са Обреновићем. Треба га одмах сасути у канализацију, пливај, пливај, стари интригант!“*⁷⁵ Однос између Карађорђа и Милоша, главни јунак доживљава јако лично, и док је је лик Карађорђа представљен светачки, Милошев лик је представљен епитетима „стари интригант“, „лукави Обреновић“.

О Карађорђевићим најближим сарадницима, чувеним војводама, Лошчиц каже да су умели ратовати али да су Карађорђу попили много крви, што у миру, што у рату, што у незнању а неко и ненамерно. *„На кога год скоро погледаш, све су ватрени, независни момци, као необуздани коњи. Сваки други је замишљао себе као главну личност целог устанка. Понекад ми се чини да ти је било лакше ратовати с Турцима него држати на уздама своје сујетне и умишљене команданте, који слабо познају дисциплину. Послебно кад је међу њих доспевао са стране искусан интригант као што је руски посланик при*

⁷⁵ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 139.

твоме *Правитељствујуишем совјету Родофинкин*.“⁷⁶ Слика Карађоревих најближих сарадника је слична оној романтичарској слици балканских војника с почетка 19. века. Снажни, ватрени, необуздани али и сујетни и недисциплиновани. Иако Рус, аутор без длаке на језику Родофинкина карактерише као интриганта.

Лошчиц жели да покаже и глас који је надалеко пратио Карађорђа и мишљење највећих војсковођа тог времена о њему. Истинитост сведочења не може се узети као тачна али је циљ аутора да Карађорђа стави у ранг највећих војсковођа свих времена. У старом српском документу из 19. века, сачуван је Наполеонов исказ о Карађорђу, после битке код Асперна (21/22. мај 1809.). Наполеон је упитао своје маршале ко им се чини највећи од војсковођа и сви су рекли, сам он, а Наполеон је рекао: „ *Лако је мени бити велики са нашом искусном војском, али далеко на југу, на Балкану, има један војсковођа који је потекао из просте сеоске породице и он је, сакупивши око себе пастире, успео да без оружја, потресе темеље свемоћног Османског царства и на тај начин ослободио свој покорени народ од туђинског јарма. То је Ђорђе Црни – њему припада слава највећег војсковође*“. Он даље преноси мишљење генерал-фелдмаршала Прозоровског о Карађорђу, као одговор на Родофинкинове интриге које му је слао у писмима. У одговору Прозоровски каже: „ *Врховни вожд, кога је изабрао народ, за све време своје владавине, чувао је својим јунаштвом и мудрошћу народ и земљу од пропасти и тиме је заслужио поштовање, уважавање и захвалност својих сународника...*“ На молбу српског народног Совјета за смену војводе, Прозоровски одбија да прихвати смену, помињући и војводе заслуге за отаџбину, његово искуство у командовању војском, итд. Прозоровски је подвукао да не жели да се упушта у претресање војдових личних особина и појединачних поступака.⁷⁷ Овде јасно даје до знања да је Карађорђу легитимитет дао народ, да је спасао земљу од пропасти и да је тиме заслужио да се његова част и херојство не доводи у питање.

За руску јавност у 19. веку, Лошчиц сматра да осим Пушкинове песме „Црни Ђорђе“, о Карађорђу није прочитала ништа ваљано. Русија је још ређе помињала ово име у 20. веку. „*На своју срамоту ми смо прошли и настављамо да пролазимо поред овог имена. Ми још увек не журимо да удостојимо својом пажњом човека који је волео Русију,*

⁷⁶ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 139.

⁷⁷ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 151.

неуморно јој помагао у борби против заједничког непријатеља готово до последњег дана се надао да ће и она њему помоћи својом огромном снагом. Ипак није дочекао“.⁷⁸ Овде Лошчиц део кривице за Карађорђево судбину ставља на плећа Русији, која није умела да препозна Карађорђево заслуге, заједнички словенски дух, који повезује главног Лошчицевог јунака и Карађорђа, који би требао нераскидиво да веже Русију и Србију.

Дотакао се и Карађорђевог русофилства и његове неуморне вере у помоћ Русије. Каже да је велика нада била код Срба 1806. године када је Русија ушла у рат против Порте и да је Карађорђе неуморно показивао према истоку: „*Русија иде у помоћ!*“ Међутим, пад Делиграда био је тренутак када је Карађорђе осудио понашање Русије: „*Сада Бог сам и зна на чију душу пада грех...на Вашу душу пада грех због овог народа који немилосрдно страда...А колико смо тврђава ми имали, све су нам то одузимали Турци и сад сав грех на Вашу душу. Овај народ има само Ваша обећања.*“, али на крају се ипак види да у њему даље постоји нада у Русију и њену помоћ: „*Још и сад нам, ако хоћете, можете помоћи, само кад би војска хитно пристигла у помоћ!*“ Карађорђево херојство чини стално одрицање, док његово здравље и тело трпи, јасно је подређено успеху устанка као и руско-српским победама а аутор додаје и да је заједничка руско-српска борба остварење Карађорђевих снова.⁷⁹

Лошчиц наводи неколико догађаја које тумачи као руско издајство према Србији и Карађорђу али истиче и Карађорђево безговорну веру у „братску Русију“. Као врхунац наводи Букурешки мир, потписан 1812. године између Русије и Турске, а Карађорђе за то није знао све до султановог ултиматума. „*Петровићу, ружно су поступили према теби. Нису поступили Руски! Нису имали право да те не упозоре!*“ Када су Турци годину дана касније ударили са југа, запада и истока Карађорђе није дао нико да клоне духом, бодрио је војводе да је руски цар победио Наполеона и да помоћ стиже. Али помоћ није стигла. Поред свега, Карађорђе је до последњег тренутка веровао у коначну руску помоћ, а када је и она изостала, Карађорђе је желео да изведе све Србе на поход у Русију, иако није успео, он је ипак стигао у Хотин.⁸⁰

Писац однос руског императора и двора према Карађорђу сматра срамним. Карађорђе је на пријем у Петрограду чекао од априла до новембра. Све дворске личности

⁷⁸ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 154.

⁷⁹ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 160., 161., 163.

⁸⁰ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 165.

су игнорисале Карађорђеве захтеве и само су давали новчане прилоге. Он износи занимљив детаљ да га је дворски портретиста Боровиковски подмладио десет година али да једино није могао да сакрије увређеност у очима. „ У Србији се појавио нови предводник народа а ти си за Петроград одрезан комад.“ Аутор је био слободан да донесе сопствени закључак да је могућ разлог да је император одлагао пријем зато што би га подсетио да је и он оцеубица. Али аутор ту подвлачи јасну разлику између ова два случаја, јер се император није кајао пред народом а још је и власт од оца узео и у маниру средњовековних писаца додаје казну која га је стигла у виду Наполеонове инвазије.⁸¹ Ту он ставља јасну људску и моралну границу између императора Александра и Карађорђа, који се пред народом покајао и којем је народ опростио.

Поред Карађорђа, Лошчиц даје још једну романтичарску слику хероја са Балкана у лику хајдук Вељка. Његова срчаност, храброст, ратоборност, дају утисак човека којем је слобода највиши идеал а страх од смрти непозната ствар. „ Генерал је посебно хвалио одважног и храброг Вељка Петровића. Знао си ти кога шаљеш Русима. Од младих хајдука Вељко је – твој најбољи војвода. За њега је војевање исто што и ваздух. Његова најдража узречица је: само кад рат не би престао све док сам ја жив! Русе је Вељко просто обожавао. Из коже би изашао када би се још једном истакао пред њима.“⁸²

На основу наведеног може се закључити да догађаји у Србији нису имали битан утицај на руску литературу деветнаестог и двадесетог века, да је слика о Карађорђу кроз два века имала свој развојни пут. Од Пушкиновог „злочинца и јунака“ до Лошчицевог свеца. Политички тренутак и лични ставови Лошчица свакако да су утицали на слику Карађорђа. Док га Пушкин представља као свог савременика, Лошчиц га успешно користи као икону новог времена које тек долази. Његове слабости оправдава, врлине истиче, износи податке који су више ствар мита него историјске тачности. Друге личности, попут хајдук Вељка приказани су као изврсни ратници, борци за слободу, који се не плаше ни саме смрти.

У сличном маниру, у 19. веку, после Пушкина, Михаил Љермонтов у роману „Јунак нашег доба“ у поглављу „Фаталиста“ даје херојски приказ поручника Вулића који се налази у друштву руских официра. Представљен је као миран човек, висок растом,

⁸¹ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 167., 168.

⁸² Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 161.

тамне боје лица, црне косе, црних оштрих очију, са великим али правилним носем што аутор сматра карактеристичним за Србе.

Главни јунак Печорин каже за Вулића да је био јуначан, његов мир се једино реметио када чује приче да пуковникова жена *„није хладна према његовим очима“*. То је говорило о његовој части и поштењу. Волео је картање, често губио али то је само дражило његову тврдоглавост. О поштењу и храбрости говори и прича када је у сред партије почео сукоб са Чеченима, он је и даље картао док су се други дигли на оружје. Срећник који је погодио карту већ је отишао, Вулић га је у сред сукоба нашао и дао му добитак иако је овај одвратио да је тренутак неприкладан. После тога *„срнуо је напред, повукао за собом војнике и до конца се с највећом хладнокрвношћу борио с Чеченима“*.

Када се потегла расправа међу војницима да ли је судбина унапред одређена или је све слободна воља, Вулић је био спреман да стави свој живот на коцку. О његовој спремности и храбрости говори и то да је био потпуно хладнокрван и миран док је држао пиштољ на сопственом челу. Иако је преживео руски рулет главни јунак Љермонтовог дела, туробни Рус Печорин, примећује отисак смрти на Вулићевом лицу и инсистира на томе да ће овај колико данас умрети. Предвиђање Печорина се ипак обистињује, исте вечери пијани козак је посекао сабљом поручника Вулића Човеку који је искушавао судбину било је одређено да умре тог дана. Храбри поручник умро је неславном смрћу од руске пијанице, посечен сабљом којом је пре њега убијена свиња. Начин његове смрти, није била достојна његовог живота и оставља горак утисак када се погледа храброст, поштење и част поручника Вулића.⁸³

Хероји 20. века

Прва половина 20. века није изнедрила ниједног руског писца који се бавио личностима и ситуацијом у Србији. На неке личности и догађаје гледало се са освртом пар деценија касније. Појам херојства стекао је доста ширу лепезу од оне коју је некад имао. Личности, посматране са историјске дистанце, били су хероји или издајници, а њихову улогу диктирало је и време у којима су аутори стварали. Већ по ранијем примеру

⁸³ „Фаталист“

http://gimnazija-sb.com/portal/wp-content/uploads/2015/02/ljermontov_junaknasegdoba.pdf (18.8.2020)

Карађорђа као модела херојства, истиче се понос на словенско порекло и ослонац на Русију, херојско држање у тешким ситуацијама, част, достојанство, блискост са народом.

Бура коју је са собом донео двадесети век, велики број догађаја који су битно утицали на цео свет, веома брзе промене власти и система утицали су и да се наратив мења. Валентин Пикуљ пише у време Хладног рата и борбе са Америком око превласти у свету где је свако парче земљине кугле могло бити жариште сукоба. Он у свом делу истиче историјску и судбинску повезаност СССР-а и Југославије и даје панегирик личностима које су ту везу одржавале. Са друге стране, Јуриј Лошчиц, који своје дело пише по распаду комунизма, под утицајем јаке словенофилске струје, јачању оног традиционалног, хришћанског и православног, на историјску сцену као хероје враћа личности које су обележене као издајници, а некадашње хероје двадесетог века проглашава кукавицама. Политичке околности свакако су имале велики утицај на ствараоце, зато историјска тачност често потпада под потребе времена. У времену васкрсавања националних хероја, носиоца идеје српства и словенства, неке историјске личности поново оживљавају и излазе из фиоке заборављених. Те личности су „преко ноћи“ од издајника добили епитет јунака јер су били супротност систему који се година урушавао. Као пример може се узети Драгољуб Дража Михајловић. У времену када је четнички покрет од издајничког добио епитет народноослободилачког, када су људи масовно почели да се окупљају око идеје српства, лик Драгољуба Драже Михајловића добија такође светачки карактер. У таквом расположењу и Јуриј Лошчиц у свом делу говори о вођи Равногорског покрета.

-блискост са народом-

По угледу на Карађорђа, и у двадесетом веку, хероји су носиоци народне борбе, воље и слободе, само овај пут противник није Турска, већ је углавном то унутрашњи непријатељ. Пикуљ жели да приближи краља Петра Карађорђевића као човека из народа, да истакне његову природну претензију на престо који му припада. Краљ Петар је у познијим годинама дошао на престо и није био оптерећен круном. О Петровој природности говори када за њега, као краља, каже да се могао шетати улицама без обезбеђења, залазио је у пивнице, испијајући пиво и разгледајући новине. Краљ би позвао

конобара, платио би, оставио напојницу и одлазио непримећен. По овом приказу краљ се није разликовао од свог народа, био је део њега.⁸⁴

Са друге стране, у опису Драгутина Димитријевића Аписа, јасно се види да је он извршилац народне воље. Као главни циљ његовог деловања било је свргавање власти Обреновића, која је по речима Пикуља била тиранска. Став књижевне Русије друге половине двадесетог века према Обреновићима није био наклоњен, још од Милоша, пре свега због начина његовог доласка на власт. Смрт Карађорђа, дала је његовом лику улогу трагичног хероја, а његовим наследницима доста прихватљивију слику у Русији него ону коју су имали Обреновићи. Вероватно је на такав став утицала и различита спољна и унутрашња политика ове две династије. Пикуљ преноси Аписове речи: „*Добро је бити Србин, али није лако. Сада су у Србији времена као у Немачкој у време Бизмарка, који је говорио: „Сваки Немац по закону има право да прича шта год хоће, али нека само то проба и да учини!“..... „Хајде да испијемо за последње Обреновиће у нашем Конаку!“* Овде јасно говори да слобода у Србији није постојала. Апис је прихватио грлић боце с таквим злим изразом лица као да је ухватио некога за грло и хоће да га удави. Све је указивало да се припрема преврат. „*Вечерас ћемо сви победити или сви изгинути! На терор власти одговарамо терором! Ако је народ пригушен страхом, обавезни смо да делујемо ми из армије! Од Обреновића нисмо дочекали голубицу радости, у сусрет нам лети црни гавран очајања...Не би ли Црна Гора, словенска Спарта и Србија постале Пијемонт за Словене, одакле је изашао Гарибалди, да би спасао Италију...Уједињење или смрт!*“ Његова бескомпромисност и решеност задивљују, ствари поставља јако јасно, без превише колебања и спреман је да преузме одговорност у име народа који живи у страху. О незадовољству народа краљевим режимом, Апис је дао једну опаску: „*Добро је бити Србин. Нисам успео да заврбујем само краља и краљицу!*“⁸⁵ Овде жели да покаже да је воља народа на његовој страни и да је атентат једино решење. Подстакнут романтичарским јунацима из времена уједињења Италије, античком Спартом, Апис тражи своје место на пијадесталу хероја, као вођа народа.

Јуриј Лошциц, у свом делу, жели да настави херојску традицију која је прекинута после Карађорђа, али овај пут није морало да се чека скоро пет стотина година, да се после

⁸⁴ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 193.

⁸⁵ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 65-67.

кнеза Лазара и Обилића појави Карађорђе, било је довољно да се зачепрка само пар десетина година у назад и да се извуче лик четничког генерала Драгољуба Михајловића. У политичким околностима у којима пише Лошчиц, Михајловић је већ био довољно укаљан да са променом система може постати херој. Као и код Руса, и код Срба је у породичном и пријатељском опхођењу широко распрострањено скраћивање, приснији облици личних имена – отуда и у случају Драгољуба замена поверљиво-пријатељским Дража. Уз то, четници су му се у песмама обраћали као добром, поштованом, старијем члану породице, стрицу, ујаку, „чича“.

Иза Михаиловића није остало много фотографија. Могу се сортирати у три категорије: предратне (њих је сасвим мало); снимци из ратног периода (њих је највише); најзад оно што су направили службени репортери у истражном затвору, у судници и на месту стрељања. На фотографијама из ратних година на Михајловићевој спољашњости неће се наћи ништа генералско. Зими носи сељачку крзнену капу, лети официрску капу предратног кроја или иде без капе. На ногама носи плетене чарапе до колена и планинске чизме дебелих ђонова. У рукама често држи лулу. Густа брада даје његовој спољашњости мекоћу и топлоту.⁸⁶ Аутор оваквим описом жели да приближи Михајловића обичном човеку, да покаже како је Дража народски човек и добричина, представник и предводник народа.

Лошчиц преноси сведочења Николе Јовановића, четничког официра обавештајца који је у равногорску висораван стигао у пролеће 1941. године. Зграда у којој их је примио Дража била је обична сеоска кућа. Унутра је био обичан сеоски намештај. Кућа се налазила у селу Струганику и припадала је породици српског војводе Живојина Мишића. Каже да је Дража постио петком. За столом се држао традиционалних односа и начина размештаја људи за трпезом по старешинству и достојанству. Пре ручка се читао „Оче наш“.⁸⁷ На основу овог сведочења, Лошчиц жели да прикаже Михајловића као домаћина који је држао до реда и хијерархије, изразито религиозног, традиционалног и народског човека.

Лошчиц наводи и сведочења Звонимира Вучковића, такође равногорца, како је крајем лета разоружао и предао врховној команди одред од двадесет партизана који су

⁸⁶ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 75., 76., 79

⁸⁷ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 84.

силом узимали од сељака сакривено оружје. Михајловић их је ипак истог дана пустио на слободу следећим упутством: „*Идите кућама и чините све да до грађански рат остане неиспуњена жеља наших непријатеља. Највеће зло које може да се деси народу јесте међусобни рат његових синова. Док је окупатор на нашој земљи, дајте да се боримо усклађено и паметно да бисмо га истерали, а кад се он нађе иза наших граница, суверени народ, који данас у мукама брани ову земљу, рећи ће своју реч. И сви ћемо бити обавезни да се потчинимо његовој одлуци.*“⁸⁸ Јасан је циљ Лошчица да се Дража прикаже као милосрдни визионар који стрепи за будућност народа, чији је он заштитник, који верује у народни суд и прихвата народну вољу.

-заједнички став према Русији-

Заједничко за све хероје о којима су писали руски аутори јесте и њихов јединствен став према Русији. Иако су живели у истом веку, политичка слика Русије се значајно мењала али не и вера да је Русија природни савезник, за којим Србија треба да пође. Пикун приказује везу краља Петра са Русијом, потврђује је и тиме што је краљ Петар често посећивао Петроград, где су му и синови учили, а поред тога, одлично је говорио руски језик.

Пикун још израженије истиче и Аписову приврженост Русији. Већ по извршењу атентата Живковић се питао шта ће помислити у Бечу а Апис је додао да је мишљење Петрограда важније. Апис ниједног тренутка није осетио кајање за учињено дело, сматрао је да тако треба. И док су амбасадори напуштали српску престоницу, Апис је уверавао Чарикова да од сада Срби предају судбину у руке пријатељског руског народа. Тајни извештај Чарикова о догађајима у Конаку, говорио је о растућем ауторитету Аписа, да се републиканске идеје брзо распрострањују у народу, интелигенција и радикално настројени официри су спремни да се приближе социјалистима, да дворске преврате треба искористити у циљу стварања балканске републике. Од самог почетка и времена ликвидације династије Обреновића, ауторитет организације и самог Аписа био је довољан да би себи могли потчинити владајућу династију Карађорђевића, а уз то, и партију

⁸⁸ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.86.

српских радикала која је била на челу државе. Најважније у политици Србије, а то је желео и Апис, била је политичка сарадња са Русијом и руским народом.⁸⁹

О завереницима каже следеће: „Осетио сам дивљење према њима. Невелика група људи који су од радилице стигли до официра, здепасти и препланули, носили су униформе сличне руским, мирисали су на јефтини овчији сир, јак дуван и зној. У нечему су били слични Русима, али их је нешто и разликовало од наших официра. Њихове речи биле су одлучне и кратке. Пред полазак су се помолили пред иконом светог Саве и онда су пошли“.⁹⁰ Непоколебљивост и чврстина младих официра, у нечему блиских руским, оставља снажан утисак на читаоца.

Када Лошчиц говори о Михајловићу, каже да је за њега на почетку питање рата постојало само у оквиру рата са окупатором а не са партизанима. Сматрао је да је њихов положај сличан. Постојање заједничког непријатеља и заједничких савезника, природно Русија, односно Совјети, били су први међу њима. У односу према зараћеним Совјетима код Михајловића и његовог енергичног госта одмах се појавила општа симпатија, макар заснована на два не сасвим подударна лика Русије.⁹¹ Без обзира на политичке околности, Лошчиц истиче Русију као природног савезника Србији и Југославији.

-ратничке вештине-

Несумњиво је да су ове личности приказане и као изузетни ратници, визионари и стратеги. Били су учесници великих историјских догађаја преко којих су на крају крајева и ушли у историјске уџбенике и књижевност.

Валентин Пикуљ за краља Петра каже да је за време владавине Александра Обреновића, живео у изгнанству и изјављивао је да се не одриче претензија на српски престо. Овде жели да покаже да Петар није одустао од трона и да је био спреман да се бори за њега. Са дуге стране, Пикуљ у свом делу Петра описује и пре него што је дошао на власт. Овде га пак описује као уморног и тужног, утученог животним недаћама и смрћу жене, желећи да покаже и његову људску димензију. Држао се крајње скромно, али је сам знао да та скромност не означава лично достојанство већ да је то национална црта свих Срба који уважавају себе.

⁸⁹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 54.,68.,72.,73.,152.

⁹⁰ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.67.

⁹¹ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.88.

Кроз Петрову биографију, Пикуљ у читаоцу жели да изазове утисак мирног човека али изузетних ратничких вештина и херојског држања, којем је Србија на првом месту, с тога говори и о његовом ратничком животу. Описује га као борца за слободу, увек блиског народу, који је имао дара и за политичке процене. Покушао је да дође до престола командујући народним устанком у Босни али неуспешно, да се са Црногорцима борио против Турака 1877/8. године. Пикуљ говори да је Петар добио француску Легију части, да је завршио Сен-сирску академију и као официр се борио за Француску код Седана. Немачког ропства се спасао тако што је препливао реку. За ситуацију у Србији Петар је рекао да је немирна и да народ неће издржати под Обреновићима. Такве процене испоставиле су се као тачне.⁹²

Са друге стране, Аписов цео живот прошао је у бесконачним заверама. Не успевши да заврши једну, он је припремао другу и трећу, *„то је био задивљујући виртуоз конспиративних замисли“*. Коначни циљеви тог изузетног човека исувише су невидљиви и до данас су остали неразјашњени. А да су све Аписове завере имале успешан исход, *„он би крвљу облио све монархе Европе и уместо тренова оставио би само смрдљиве угарке“*. Стваралац патриотског политичког подземља – тајне организације „Црна рука“, Апис је био „покривен“ организацијом „Бела рука“, подземљем монархиста. Убили су га у јарузи на периферији Солуна под мотивацијом да је хтео да свргне династију Карађорђевића, коју је на српски престо у Конаку довео управо он. Ту се наставља та нит издајства која је такође присутна код Карађорђа а Аписовој личности придаје пажњу и интересовање.⁹³

Када Лошчиц говори о Дражи као ратнику, стратегу, визионару, враћамо се на сведочења Николе Јовановића. Кућа где су се окупљали Дража и његови сарадници се налазила у селу Струганику и припадала је породици српског војводе Живојина Мишића. Разматрало се питање сарадње са партизанима. Јоца Дероко, један од Дражиних сарадника рекао је: *„Господине пуковниче, ја са тим мајмунима не бих ни разговарао. Све би их стрељао!“* Дража га је прекинуо и рекао да ће он примити свакога ко хоће да се бори. Аутор додаје да је Дерока издајнички убила група партизана у време заједничке акције за ослобођење Краљева од Немаца. И та погибја забележена је у равногорској песми: *„А Дерока младог капетана, мучки уби банда партизана!“* Међутим, Дража је и даље био за

⁹² Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.54.

⁹³ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.167.,168.

заједничку борбу против окупатора. Он је знао да буде и чврст, неумољив командир, који од поданика очекује безпоговорну послушност.⁹⁴ На основу овог сведочења, Лошчиц жели да прикаже Михајловића као настављача српске ратничке традиције, овде Живојина Мишића користи као јак симбол. Дража је у први план стављао борбу против окупатора а не партизана, од којих је „наивно“ очекивао сарадњу.

На основу исказа горе наведеног Вучковића, који је приказао Михајловића као човека из народа којем је народна воља и суд на првом месту, може се закључити и то да Лошчиц жели да прикаже вођу четничког покрета и као човека који, слично попут Карађорђа, уме да прашта, пред којим је виши циљ а то је првенствено борба против окупатора и који се труди да очува јединство народа. У свом панегирику о Михајловићу, Лошчиц каже да је за Дражу и његове сараднике политичко питање, а тим и питање власти, није могло да стоји на првом месту. Официрски кор краљеве војске био је васпитан по строгом правилу; не учествовати ни у каквим партијама, не мешати се ни у какве политичке спорове. Часна служба отаџбини, не жалећи крв ни сам живот – то је за њих највиша политика. Зато, на преговорима са Титом, Дража није видео никакве подвале и одсуство намере сабеседника да, док је рат, оставе по страни питање о будућем грађанском устројству Југославије.⁹⁵

Делове састанка Тита и Драже преноси и Бранко Лазић којем је Драгиша Васић давао на читање своју „Историју Равне горе“. Доноси епизоду како Тито није умео да чита војну карту, коју је затим узео Дража и у току једног сата испредавао целу лекцију из стратегије партизанске борбе. Овде приказује Михајловића као врсног војног стратега, док са друге стране даје потпуно супротну слику Тита.⁹⁶

Лошчиц преко учешћа у ратовима, одликовања и чинова, Михајловића жели да покаже као храброг и одликованог војника и дипломату. Наводи да је био активан учесник два балканска и Првог светског рата, који је показао херојизам на Солунском фронту, носилац два ордена Белог орла и Карађорђевог ордена, помоћник начелника и начелник штаба краљеве гарде (1927 – 1935), војни аташе у Бугарској (јун 1935. – април 1936.),

⁹⁴ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.84., 85.

⁹⁵ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 86.,88.

⁹⁶ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 90.

војни аташе у Чехословачкој (до маја 1937.), од марта до новембра 1940. начелник одељења обавештајне службе главног генералштаба.⁹⁷

За време другог састанка Тита и Драже у Брајићима 26/7. октобра, где су већ постојале међусобне препирке и окривљивања у вези са учесталим случајевима учесталих чарки и чак крвавих обрачуна, по сећању Звонимира Вучковића, Дража је позван у другу просторију на телефон. Из Пожеге га је звао један командант, чију је смену тражио Тито. Он је молио да му Дража дозволи да постави на путу митраљеску заседу када се партизанске вође буду својим аутомобилима враћали у Ужице. Дража се разбеснео, рекао је да је он њима гарантовао безбедност, да му је жао што саговорник не зна шта је официрска реч и бацио слушалицу. После погубљења генерала Михајловића, 1946. године, сведоци инцидента у Брајићима су говорили: „*Да је Тито племенитији могао је да помилује своју жртву макар зато што га је 1941. године, Михајловић спасао од сигурне смрти.*“⁹⁸ Овде Лошчиц жели да покаже његову официрску част и људскост, која му није узвраћена, те и Михајловић завршава као страдалник, којег су убили идеали.

На основу наведеног, може се закључити да се Петрово херојство састојало у томе да никада није одустао од борбе за престо, да је био достојан наследник Карађорђа, изузетних ратничких способности, учесник великих историјских догађаја, велики градитељ али и народски човек који није био опијен славом и моћи које му је донела српска круна. Пикун краљу Петру приписује и изградњу Београда. Говори како се Београд изменио од његове претходне посете. Изграђени су неки хотели, појавили су се излози и модни магацини, мостови су били калдрмисани и још много тога.⁹⁹

„*А у касарнама Београда службовао је мрачни пуковник Драгутин Димитријевић Апис, за којег су сви краљеви на свету били јефтинији од пијачне репе*“. Ове речи, пуне снаге дају приказ овог пуковника као хероја новог времена. Сам епитет „мрачни“ даје његовом лику додатну позорност. Када се главни јунак Пикунјевог романа сусрео са Аписом, Апис му је рекао: „*Истину никада није могуће сакрити у потпуности, као што ју је немогуће открити до краја...Буди обазрив друже! А сви непријатељи наше опште слободе ускоро ће морати умрети!*“ Његово херојство крило се у идеји, за коју живот не значи много. Он представља вољу застрашеног народа у чије име он преузима

⁹⁷ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 94.

⁹⁸ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр. 99.

⁹⁹ Валентин Пикун, ИМАМ ЧАСТ, Београд, 1989., стр. 194.

одговорност. Овде Пикуљ јасно уводи Аписа као представника новог времена, вође републиканске идеје, социјалног преврата и најављује као вођу револуције. Када се узме у обзир време настанка књиге, то Аписа издиже из масе и даје му херојски лик, а начин на који је страдао још више даје на мистификацији и значају Аписа.¹⁰⁰

Пикуљ каже да је 1953. године, Тито тражио да народ Југославије сазна пуну истину о херојима прошлости који су погубљени са именом „злочинци“. Тада је Врховни суд Југославије преиспитао и Аписово дело, и пуковник Драгутин Димитријевић Апис био је посмртно рехабилитован. Сав његов рад био је признат као делатност од користи за ослобођење балканских народа. Из друштва класичних злочинаца Апис је прешао у историју под ореолом националног хероја.¹⁰¹

У сплету догађаја који су и данас актуелни, Лошчиц, генерала Михајловића, представља као хероја и пореди са трагичним Шекспировим јунаком Хамлетом. Оптерећен великим моралним дилемама, окружен злим људима, изгубио је живот као жртва своје части. Једна од последњих Михајловићевих фотографија подстакла је аутора на помисао о хамлетовском карактеру судбине Драгољуба Михајловића. *„Тужан, беживотан поглед и изглед тог човека буквално сведочи о патњама сломљеног духа. У његовим се очима читају велика увређеност и бол, напуштеност и жаљење што много у животу није учинио онако како је намеравао, већ како је морао“*. Представљен је и као човек који је преживео породичну трагедију: старији син и ћерка су га се одрекли, издали, прешли партизанима; годину дана раније сахранио је у босанским планинама млађег сина Војислава, смртно рањеног у окршају са партизанском заседом. Кад су хтели амерички пилоти да га воде, Дража је рекао Мекдаулу: *„ Кад не могу сад да спасем туђе синове, како онда да дозволим своме да напусти ову земљу, уосталом, и сам син ми је рекао да не жели да ме остави!“*¹⁰² Утисак је да Лошчиц жели да представи Михајловића као Карађорђа 20. века. Подношење личних, породичних жртви зарад вишег циља као и спремност на опрост, борба против окупатора, у делу Лошчица сједињују ликове Карађорђа и Михајловића.

Јуриј Лошчиц настоји да одбрани част Михајловића, демантује његову слабост према алкохолу, приче о Дражи као алкохоличару пребацује на леђа тадашње власти,

¹⁰⁰ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 33., 194.

¹⁰¹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 168

¹⁰² Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр., 82.

Дражу представља као идеалисту сломљеног духа, представља га као умереног, тихог човека који је увек знао границу, човека којег су издали најближи или их је изгубио у рату. Истиче његову завидну самодисциплину, свакодневну уздржаност у јелу и пићу, која се граничила са аскетизмом. О његовој урођеној скромности каже да Михајловић није никада у животу истицао своју изузетност. Он је просто знао своју меру и држао је се. Представљен је као заштитник народа и слика истог, увек спреман на заједничку сарадњу и борбу против окупатора. Лошчиц каже и то да су га издале личности као што је Стаљин, Черчил, Рузвелт и краљ Петар II Карађорђевић, а 1946. године, после отвореног судског процеса, осуђен је на стрељање и његово тело је кукавички, без сувишних сведока, затрпано у земљу на једном од дунавских острва у околини Београда.¹⁰³

Издајници

Кроз историју српског народа, мотив херојства је увек праћен издајством. Још од средњег века, у историји Срба рађају се митови који често и нису у складу са историјским чињеницама али су преко народног предања преживели до наших дана, усађени у идентитет народа. Најчувенији мит је свакако о издајству Вука Бранковића, који се толико испреплетало са стварношћу да је и данас за велики број Срба, Бранковић издао на Косову иако то заправо није тачно. Занимљиво је обратити пажњу како су руски писци 19. и 20. века гледали на појаву издаје, када она постаје актуелна и каква је била слика о читавом покољењу издајника.

Као што је поменуто, у периоду прве половине 19. века, нико од руских књижевника се није бавио Карађоређевом погибјом. Теме које су углавном занимале руске књижевнике тог времена биле су везане за борбу против Турака и ропства, храброст и јунаштво, али не и издајство које у литературу улази значајно касније.

Лошчиц уводи мотив издајства како би појачао светачки приказ Карађорђа, док Пикун убиство Карађорђа узима за почетак „неславне“ историје Срба са Обреновићима, који су на историјску позорницу дошли и сишли са ње уз помоћ крви. Међутим, Лошчиц доноси да је још за Карађорђевог живота, неслога, која је веома чест традиционални непријатељ српског народа, ступила на сцену. Већ први Родофинкинови сусрети са члановима Правитељствујушћег совјета говорили су о српском нејединству. Постоје

¹⁰³ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр., 75., 80.

русофили и аустрофили. И једни и други имају превише претњија за вођу. О свом доскорашњем идолу (Карађорђу), испричали су Родофинкину много, „њему је сада остало само да из овог огромног компромитујућег материјала одабере најубојитија средства.“ По наводима Лошчица, Родофинкин у писму главнокомандујућем Моладвске армије генерал-фелдмаршалу Александру Прозоровском из фебруара 1808. године, о Карађорђу говори следеће: „Не разуме ништа о политичком стању свога народа, за вожда је изабран због своје суровости која је утерала страх а не због врлине и искуства, више Срба је погинуло од његове него од турске руке, убио оца и брата на мајчине очи, јунак је постао због два или три успеха против Турака, захваљујући помоћи других старешина“. Аутор прича о тежини одбране од лажи помешаних са неким чињеницама. Замишља како би изгледало правдање Карађорђа у штабу главнокомандујућег Прозоровског. Ту аутор истиче Карађорђеву величину, који би вероватно све ове клевете сматрао ситнима и само би махнуо руком или слегао раменима. А за последњу клевету о оцу и брату „у једном скоку би се нашао на месту где дрежди његов притајени тужилац, упио се шакама намртво у овчије грло и истресао би из њега одмах на ћилим његову лажљиву, прљаву, злобну душу“.¹⁰⁴ Овде јасно говори о Карађорђевом поносу и части.

Међутим, већ на почетку романа, Лошчиц из Карађорђевог живота узима његово убиство и ставља га у први план. Он тај догађај не заборавља и успешно га доноси као срамоту читавог словенског света која траје већ два века. Управо је то разлог личне непријатности да стоји испред саркофага где лежи обезглављени Карађорђе и ту непријатност преноси на сва српска и словенска покољења: „Мислим да ни вама Србима није баш најпријатније присетити се да је Карађорђу одсекао главу, ноћу, из потаје Србин, кога је послао исто Србин, кум вашег вожда, Милош Обреновић“.¹⁰⁵ У овим речима се јасно види осуда читавог народа, издајство најближег које се као мотив прожима вековима и настрадаом даје вео мученика и кукавичлук починиоца који то ради из потаје, који додатно говори о Карађорђу као још већем јунаку. (овде треба убацити оно туристичко ропство)

Пикуљ се такође у свом делу бави овим детаљем из српске историје. Наиме када главни јунак говори о својој породици, каже да су стигли у Русију 1817. године „када су

¹⁰⁴ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр.148., 149.

¹⁰⁵ Јуриј Лошчиц, УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА, Београд 1997., стр.7.

Обреновићи на превару убили Карађорђа; одсекли му главу и у прљавој торби послали је на праг блиставе Порте! Мајка ме је задојила мржњом према српским краљевима из династије Обреновића! Када одрастеш и останеш паметнији, никада Обреновићима немој опростити за вероломство, као што им није опростила и цела Србија!“ Овде се јасно подвлачи граница између две династије. Династија Обреновића у народу ће вечно остати упрљана тим убиством и као да ништа после тога није битно, заувек ће остати са ореолом убица и издајника. Можда је таквој слици о Обреновићима допринела и њихова проаустријска политика која се посебно истицала у последњим деценијама 19. века. Са Милоша, као да је мржња прешла на целу династију и будућа покољења. „*Све би било лепо да нема династије Обреновића!*“¹⁰⁶ Он наставља да гради слику о владарима из династије Обреновић, мотивисану њиховим доласком на власт и не штеди их опису.

За Милана Обреновића Пикуљ каже да се родио после 13 месеци од очеве смрти али да нико у краљевини није смео сумњати у његово законито порекло, а тиме се и настављају интриге везане за династију Обреновића. „*Почев од краља Милана, династија Обреновића је постала срамотом Србије: у његово време биле су мучене хиљаде родољуба а земља је упала у дуг од 255 милиона. Сам краљ је цинично признавао пред дворанима и улицима: Једемо испрошено, носимо одбачено, а живимо од украденог.*“ Аутор не штеди краља Милана епитетима плачкаш, хвалисавац, шпекулант, пијаница, коцкар, мучитељ народа, распусник, кукавица и на крају закључује да је немогуће пребројати криминалне заслуге краља Милана Обреновића те да је хроника династије Обреновића заправо хроника скандала. Аутор преноси и да су по Милану ударили и жене патриоткиње. Две од њих, Јелена Марковић и Јелена Книћанин, угушене су марамама у затворским ћелијама. Србија је била узнемирена. Собе београдског конака краљ је претворио у просторије за лумперајке. Међу многим авантуристкињама само једна Гркиња, Артемизија узимала је из благајне толико злата колико Срби нису могли ни сањати. Говори и о Милановој суровости, наиме, све народне покрете и бунтове Милан је гушио са жестином, према којој су ужаси турских султана били бледи. Аутор на Миланова леђа такође ставља и да је Србија у његово време направила нешто као свој протекторат,

¹⁰⁶ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.23. ,28.

да је уместо да јача словенско јединство он нахушкао Србију на Бугарску, по наговору Беча. Отворено каже да је Милан издао своју земљу.¹⁰⁷

Слику о краљу Милану жели додатно да унизи и преко краљице Наталије за коју каже да је прихватила партију која је осуђивала разврат њеног мужа а он је давао министарске положаје оним улицима који су блатили његову жену, краљицу. У таквим прљавштинама био је зачет син Александар Обреновић. Пикуљ каже да су *„најбољи психијатри Европе у детињству предсказали веома брзу каријеру дегенерика или кретена“*. Негативну слику о Обреновићима доноси и преко свађа краљевског пара око породичних ствари које су се из Конака прелиле на улице Београда. По причи Пикуља једном приликом се десило да су пролазници стали између краљице и краља, јер ниједан Србин не подноси понижење жене. Овде он подвлачи јасну црту између части народа и кукавичлука краља. Наиме, краљицу која је била премлаћена до крви, одвојили су од мужа и сместили у оближњу пивару, умешала се и полиција, али грађани су и њу одбили. Милан је позвао војску и улице Београда обојиле су се крвљу, а док су се они тукли наследник се куглао. У овој трагичној слици једне породице и династије, јасно се уочава улога народа који храбро стаје уз своју краљицу, као симбол мајке, док отац према жени поступа насилнички а краљ према народу тирански. Сliku додатно погоршава и положај наследника који се на те ствари не обазире. И после абдикације, аутор говори како је Милан узимао велике количине новца за своје бонвиванство. Када је од сина добио пензију, све је трошио на коцку и коњске трке и наставио је да уцењује скупштину, да ако му не дају новац да ће се вратити у Конак. Аутор даје и своје виђење атентата на краља Милана 1899. године. Он сматра да је Милан испровоцирао атентат на самог себе, желећи да изазове терор у Србији. После овога Милан је напустио земљу и умро је у Бечу. *„Неваљалац с титулом његово величанство био је зачепкан у аустријску земљу“*. Каже да је Милана добро описао српски писац Пера Тодоровић у свом роману с карактеристичним насловом Доле с престола.¹⁰⁸

О краљу Александру, Пикуљ преноси опис Алфонса Додеа у роману *„Краљеви у изгнанству“*, *„С видним знацима дегенерације, на намришеном челу, тмуран и ружан...млади Обреновић, блудео је по тамним собама конака“*. Даљи ауторови епитети

¹⁰⁷ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр.28.,29

¹⁰⁸ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 28-31.

попут „дебели кретенасти дечак“ дају јасан став аутора о краљевој личности. Он у свом делу није заобишао ни краљеву жену Драгу, за коју каже да је пре Александра била љубавница краља Милана. Срби емигранти у париским новинама писали су да је управо Драга убила Милана, сипајући му отров у кафу. За Драгину браћу Никодима и Николу, аутор каже да су мучили српски народ, ситећи се његовом крвљу и златом.¹⁰⁹

Негативну слику о Обреновићима и краљици жели да представи и преко незадовољства народа, наиме кад је Драга остала наводно трудна, становници Београда тужно су коментарисали: *„Очито је, од тих Обреновића се нећемо моћи избавити. Ето, ко би помислио да у тој пребијеној кучки живи људски плод?“* Међутим, испоставило се да је трудноћа била лажна, што је дало материјала европским карикатуристима. Поново користи прилику да истакне јак аустријски утицај на српске владаре: *„Сиромашина, опљачкана земља, постала је храна Аустрији. Хабзбурзи су без стида и савести извлачили из Србије жито, грозђе, вуну, свињетину и овчетину, шљиве, кожу...“*¹¹⁰

Јасно да ни после краља Милана аутор нема ништа лепо да каже за следећег настављача династије Обреновић. Стиче се утисак да је руска јавност од тренутка доласка на власт Милоша Обреновића, па све до краја његове династије била изузетно критички наоштрена према српској владарској породици а по суду руске књижевности из друге половине 20. века, иако сиромашне садржајем, изгледа да се тај утисак није променио.

По наводима Пикуља Саветник руске амбасаде, Муравјов-Апостол-Коробин, рекао је: Обреновићи су за Србију били као Борције за Италију, с том разликом што су Борције, поред свих својих порока, настојали да уједине Италију, а Обреновићи су Србију разбили. Чак и Петроград има над чим да ломи главу када је Србија у питању.¹¹¹

За разлику од Пикуља, који је дотакао историју до Другог светског рата, Лошчиц се у свом делу бави и личностима које су играле битну улогу у њему. Као што је поларизовао слику односа између Карађорђа и Милоша Обреновића, то ради са Драгољубом Михајловићем и Јосипом Брозом Титом.

Јосип Броз Тито, једна је од личности које нису наишле на симпатију националистички опредељених појединаца који су своју политичку мисао могли слободно да изражавају по паду комунизма. Један од представника идеје развоја националних

¹⁰⁹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 31., 32.

¹¹⁰ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 32., 33.

¹¹¹ Валентин Пикуљ, *ИМАМ ЧАСТ*, Београд, 1989., стр. 74.

осећања у руској књижевности био је и Лошчиц тако да не чуди својеврстан панегирик Михајловићу и негативан приказ вође комуниста Јосипа Броза Тита.

Поступак комунистичке власти према Михајловићу, његову смрт, Лошчиц описује кукавичком а Тита назива „самозваним маршалом“, „коминтерновским потказивачем“ и као једну од главних намера његове борбе ставља борбу против Михајловића којом се бавио од јесени 1941. године. Овде се јасно види ауторов став према Титу, који одговара времену настанка дела и Тита уводи у круг нечасних и немилосрдних издајника, којима је једини интерес и циљ била власт.¹¹²

Посебано су упечатљиви делови када преноси запажања о сусретима Тита и Драже. У сваком смислу, четнички вођа је супериоран у односу на вођу партизанског покрета. Са једне стране породични, хришћански приказ Михајловића, наспрам Тита коме се ни порекло не зна, те одаје утисак једног неповерљивог човека на којег не може да се ослони.¹¹³ Са друге стране Дражине војне вештине у потпуности засењују Титове, од стратегије „партизанске борбе“ до читања војне карте која је такође за Тита била проблем.

О Титовом пореклу водило се и касније доста расправа. Лошчиц износи само једну од многих теорија. Он наводи тврдњу Момчила Јокића који каже да је Титово право име Јосип Амброз и да потиче из богате породице мађарских Јевреја. Каже и да је Тито пре рата радио за три обавештајне службе, за совјетску, енглеску и Хитлеров абвер.¹¹⁴

Како би поново суочио моралне вредности двојице вођа, овај пут кроз сарадњу са СССР-ом, Лошчиц говори о Титовој манипулацији бројевима и манипулацији стања на терену. „Партизанска армија у Југославији броји око 100.000 људи и око 30.000 четника који су наши савезници“. Овом тврдњом Лошчиц жели да да легитимитет Михајловићу који се у СССР-у сматрао колаборационистом. Он тврди и да је у совјетској штампи свануо податак да је број партизана у Југославији са оружјем 80.000 људи. Додаје и да је у ово време у Москви, појам „партизани“ био заједнички за Титове присталице и четнике. У новембру 1941. године, на московском радију јављено је саопштење: Вођа свих снага народног отпора у Србији је Дража Михајловић. Познато је да се у СССР-у у то време налазио пуковник Жарко Поповић кога је рат затекао на дужности југословенског војног

¹¹² Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.75.

¹¹³ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 90 .,91.

¹¹⁴ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр.91.

аташеа у Москви. Поповић је био Дражин пријатељ и могао му је дати добре карактеристике у разговорима са совјетским дипломатама и војним стручњацима.¹¹⁵

Као врхунац у приказивању међусобног односа двојице вођа, њихових врлина и мана, у овом дуализму који поставља Лошиц, приказан је „часни генерал“ Михајловић којем је реч светиња и који индиректно спасава живот Титу, док „охоли вођа“ партизана по окончању рата без оклевања и савести осуђује на смрт и убија Михајловића. Наиме, за време већ поменутог другог састанка Тита и Драже у Брајићима 26/7. октобра, Дража је Титу спасао живот. Његова визија, част и достојанство нису дозволили да се прегази његова реч, док је Тито са друге стране само чекао тренутак да елиминише вођу четничког покрета и запечати победу у борби за власт.¹¹⁶ Лошчиц ту прави паралелу између њих двојице. Док је Михајловић сву снагу давао за заједничку борбу против окупатора, Тито је све време водио рат за долазак на власт.

На основу наведеног, може се закључити да су руски аутори друге половине 20. века, прилично једнострано, дали слику појединих личности и међусобних односа. У односу на Карађорђа који је приказан „месијански“ и Михајловића који је приказан „хамлетовски“ аутори им сучељавају Милоша Обреновића а са њим и читаву његову династију, „грамзивих“, „охолих“, „расипних“, „сурових“, „тирана“ који су случајно или намерно уживали у својој тлачитељској улози. Мајски преврат се доживљава као историјска правда, а слика краља Петра утолико је боља, што је он први Карађорђевић који је после пада династије Обреновић дошао на трон. Коначно, слика Јосипа Броза Тита код Лошчица се не разликује много од слике Милоша Обреновића и заједно их ставља у кош недостојних и кривих за незаслужену и нечасну смрт својих савременика која није била у складу са њиховим „херојским“ животима.

Закључак

Обликовање стереотипа и представа о Србима у руској књижевности зависило је пре свега од политичког тренутка у којем су настајала дела и идеологија које су пропагирани аутори. На основу књижевних дела руских аутора 19. и 20. века, која су

¹¹⁵ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 93.,94.

¹¹⁶ Јуриј Лошчиц, *УНИОН СРПСКА ПРИЧА РУСКА БАЈКА*, Београд 1997., стр. 99.

послужила као изворна грађа за овај рад, пре свега се може закључити да Србија и Србима нису завређивали велику пажњу у руским књижевним круговима. Од Пушкина до Јерофејева, кроз читава два века, само неколико аутора говори о Србији, која у зенит интересовања долази тек код Јурија Лошчица. Пушкин се бавио Србијом и Србима кроз поезију, више као коментатор догађаја на Балкану којима је био савременик. Љермонтов не говори о Србији али у свом делу *Јунак нашег доба* у поглављу *Фаталист* говори о особинама поручника Вулића који је Србин. Толстој тек узгред помиње Србију у свом роману *Ана Каренина* и то је све за 19. век што се тиче Срба и Србије у руској литератури. Тек у другој половини 20. века Валентин Пикун, за разлику од претходника, мало већу пажњу поклања Србији и Југославији. У време Хладног рата између САД и СССР-а када се борило за сваки метар земље, он истиче нераскидиву везу између Совјета и Југословена. Тек пред крај 20. века, Јуриј Лошчиц у центар пажње свог дела ставља Србију, личности и догађаје у њој. На самом почетку 21. века, Виктор Јерофејев у свом путопису *Кратка енциклопедија српске душе* доноси утиске са свог путовања у Србију. Укључујући и Јерофејева који је на прелазу из 20. у 21. век, када се узме читав опус руске књижевности 19. и 20. века, може се закључити да Србија нема своје запажено место у њој.

На јавној и политичкој сцени Србије кроз два века, провејавале су многе личности. Најјачи утисак на руске писце оставио је Карађорђе. На почетку 19. века Пушкин га приказује као ратника, у околностима у којима је живео, са свим својим врлинама и манама, док готово два века касније код Лошчица, Карађорђе добија месијанску улогу у спасавању словенског света и словенске душе. Захваљујући њему и његовом трагичном животу, односу према Русији, руска књижевност била је наклонена династији Карађорђевића док је са друге стране династија Обреновића била на њеном удару. Поред личности владара династија Карађорђевића и Обреновића, у руској књижевности, своје место добио је и Драгутин Димитријевић Апис.

Са променом система и падом комунизма, у Србији на историјску сцену поново ступа лик и дело вође четничког покрета Драгољуба Драже Михајловића. Као један од главних Титових противника, био је идеална фигура око које се окупила национална идеја. Такву атмосферу преноси и Јуриј Лошчиц који прави панегирик четничком вођи који је представљен као трагична жртва суровости комунистичког режима, изврстан војсковођа и

морална громада. У супротном тону у односу на Драгољуба Дражу Михајловића, Лошчић говори о Јосипу Брозу Титу.

Јасно је да је став већ истакнутих појединаца према Русији утицао на формирање мишљења о њима. Иако су неки, попут чланова династије Обреновић или Јосипа Броза Тита приказани негативно, та слика није утицала на целокупну слику Србије, тако да појединац није утицао на формирање слике о друштву у начелу.

Теме из српске средине које су утицале на ауторе да им посвете своју пажњу биле су везане за велике личности које су имале јак утицај у Србији и ван ње, велики ратови, али и свакодневни живот у селу и граду, тражење заједничке будућности на темељу порекла, историјска повезаност али и слепа љубав коју неки аутори, попут Јерофејева не оправдавају. Теме којима се бавила руска средина тичала се истакнутих личности и догађаја. Неки аутори су се бавили реакцијом руске јавности на догађаје у Србији, чији је став био је подељен. На размишљања аутора доста су утицале политичке околности. По неким питањима став аутора је био јединствен али по другим, узимајући поготово пример Пикуља и Лошчица, био је потпуно различит. Идеолошки уобличене идеје поготово су видљиве код аутора друге половине 20. века на основу којих се градио и профил Србије.

Списак извора:

1. Захаров Евгеније, „ Живот девет хиљада Руса у Београду“, *Општинске новине*, 15. јануар 1930.
2. Јерофејев Виктор Владимириович, „Кратка енциклопедија српске душе".
<http://www.klubputnika.org/zbirka/putopisi/3737-kratka-enciklopedija-srpske-duse/>
3. Лошчиц Јуриј, *Унион. Српска прича, руска бајка*, Београд 1997.
4. Љермонтов Михаил Јурјевич, „Фаталист“
http://gimnazija-sb.com/portal/wp-content/uploads/2015/02/ljermontov_junaknasegdoba.pdf
5. Пикуљ Валентин, *Имам част*, Београд, 1989.
6. Пушкин Александр Сергејевич, "Бонапарта и Црногорци"
<https://montenegrina.net/fokus/176-godina-od-smrti-puskina-autora-pjesme-bonaparta-i-crnogorci/>
7. Толстој Лав Николајевич, *Ана Карењина*, Београд 1981.

Списак литературе:

1. Očak Ivan, „O sudbini obitelji jugoslovenskih emigranata „narodnih neprijatelja” u Sovjetskom Savezu” vol. 24 *Zavoda za hrvatsku povjest Filozofskog fakulteta Zagreb*, Zagreb 1991.
2. Radovanović Danka, „Karađorđe i Miloš”
<http://admin.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/srbi-u-ruskoj-knjizevnosti-od-karadorda-i-milosa-do-poslednjeg-rata/>
3. Јовановић Мирослав, *СРБИ И РУСИ 12-21. ВЕК (ИСТОРИЈА ОДНОСА)*, Београд 2012.
4. Рајић Сузана, Леовац Данко, *ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА: СРПСКА ДРЖАВА У 19. ВЕКУ*, Београд 2018.
5. Ристовић Милан, *ЦРНИ ПЕТАР И БАЛКАНСКИ РАЗБОЈНИЦИ Балкан и Србија у немачким сатиричним часописима (1903-1918)*, Београд, 2011.
6. Тимофејев Алексеј „Мирослав Јовановић, Руска емиграција на Балкану: (1929-1940) , Чигоја штампа, Београд, 2006“, *ТОКОВИ ИСТОРИЈЕ*, 1-2/2006.

Садржај:

Предговор:	2
Руско – српски односи у 19. и 20. веку	10
Србија у руској књижевности 19. и 20. века	20
„Балкан је буре барута, подметнуто под здање целе Европе“	20
„Ја волим све што је право руско“ – Лошчиц и Јерофејев	29
Београд	36
О Црној Гори	37
Српкиње у делима руских писаца	40
Снажна личност и романтичарски јунак са Балкана	41
Карађорђе у руској књижевности 19. и 20. века	42
Хероји 20. века	51
-заједнички став према Русији-	55
Издајници	61
Закључак	67
Списак извора:	70
Списак литературе:	71
Садржај:	72